

Átmeneti fedélnyújtás a hajléktalan ellátásban

Készítette: Gyurkovics Attila

TARTALOM

I. A hajléktalanság megjelenése hazánkban

II. A hajléktalan társadalom vázlatos áttekintése

II.1. Hajléktalanság mint urbánus probléma

II.2. Főváros: főszerep

II.3. A hajléktalanság gazdasági-társadalmi okai

III. A társadalom helóttái: a hajléktalanok

IV. Óvatos lélektani kitérő

V. Kik a hajléktalanok?

V.1. A törvény értelmében

V.2. Egy használható tipológia

V.3. A hajléktalanok számáról

VI. Globális probléma – globális válaszok

VI.1. Az azonnali, rövidtávú megoldás

VI.2. A hosszú távú megoldások

VI.3. Alternatív megoldási módok

VII. Rövidtávú megoldások – szálló típusú ellátások

VII.1. Előírt működési keretek

VII.2. A gyakorlat kritikája

VII.3. A kritika kritikája

VII.4. És újra a kritika

VII.5. Összegző adatok

VIII. „A Jászberényi úti modell” – személyes tapasztalat

VIII.1. A bejárható út

VIII.2. Az „A” fapad

VIII.2.1. Szerepe az ellátásban

VIII.2.2. Elméleti hiányosságok – gyakorlati reagálások

VIII.2.3. A fapad mindennapi működése

VIII.2.4. Az ittasságról

VIII.2.5. A szankciókról

VIII.2.6. Következtetések

VIII.3. A „B” fapad

VIII.3.1. Helye az ellátásban

VIII.3.2. A rendszer jellege

VIII.3.3. Az elvárások a lakókkal szemben

VIII.3.4. A működés

VIII.3.5. Változtatható keretek

VIII.3.6. Rugalmas reagálás lehetősége

VIII.4. Az átmeneti szálló

VIII.4.1. A keretek

VIII.4.2. Bejutás és bent maradás

VIII.4.3. A szociális munka segítése

VIII.4.4. A lakók segítése

VIII.4.5. Továbblépési lehetőségek

IX. Mozgás a Jászberényi úti szállók között

X. Összehasonlító vizsgálat

Összegzés

Felhasznált Irodalom

Melléklet

I. A hajléktalanság megjelenése hazánkban

A hajléktalanság, a hajléktalanok megjelenése a rendszerváltoztatás egyik legszembetűnőbb és – szociális, vagy pusztán emberiességi szempontból – annak legfájdalmasabb kísérő jelensége volt. A „teljes foglalkoztatás” önámításában a Kádár-rendszerben nemcsak munkanélküliekről, hanem hajléktalanokról sem lehetett beszélni, sőt, arról, hogy a népköztársaság állampolgárai ne juthassanak ilyen „antidemokratikus és antiszolidáris” helyzetbe az állam nemcsak mesterségesen, de gyakran erőszakosan is gondoskodott.

Csak a diktatúra „felpuhulásával” kezdett a valósághoz közelíteni a társadalom énképe: a '80-as években felvett népszámlálási adatokból már kitűnt, hogy az adatközlők között voltak ún. „nem lakásban élő” állampolgárok, de a „hajléktalan” megjelölést nem engedhette meg a rezsím ideológiája.

Amíg a jelenség meglétére tett szociológiai utalást már eltűrte a hatalom, a jelenség megnevezését azonban még mindig nem. A szavak varázserejétől való korlátolt félelem, az „amiről nem beszélünk, az nincs is” eszmeisége tulajdonképpen a rendszerváltozásig kitartott. A hajléktalanság problémája az első szabad választások után természetesen nem pusztán annak a szólásszabadsággal kapcsolatos vetületei miatt lett/lehetett a szociális diskurzus legfőbb elemévé. A kifejezés ugyanis nemcsak azért futott be gyors „karriert”, mert a szociálpolitikával foglalkozó szakemberek a tabuk és tiltások megszűnésével olyan szívesen emlegették azt, hanem azért, mert a piacgazdaságra áttérő, változó társadalom jelenségeinek leírásánál a kifejezés immár végképp megkerülhetetlenné vált.

Az állam kivonulása a gazdaságból sok ezer ember addigi biztos megélhetését - és ennek hozadékaként azok lakhelyét - tette bizonytalanná. Menetközben a hajléktalanság olyan méretű problémává duzzadt Magyarországon, hogy arra már sürgős szakmai, szakmapolitikai válaszokat kellett adni, és elkerülhetetlenné vált az átgondolt állami szerepvállalás is.

II. A hajléktalan társadalom vázlatos áttekintése

II.1. Hajléktalanság, mint urbánus probléma

Szociálpolitikai közhely, hogy a hajléktalanság kifejezetten városi-nagyvárosi probléma. A piacgazdaságra való áttérés első és igazán nagy vesztesei között főleg az ancien regime erőltetett iparosításában munkalehetőséghez jutó rétegeket találjuk. Amikor az állami lakásépítések korábbi rendszere radikálisan átalakult (vagyis az ilyen beruházások száma jelentősen csökkent), akkor az ingatlanok értéke, ha nem is fordított arányban, de valamelyest mégiscsak fölértékelődött. Ez az egzisztenciájukat elvesztő rétegek jelentős részét arra ösztönözte / kényszerítette, hogy egyetlen „megtakarításukat”, a lakásukat bocsássák áruba, hiszen a másik „vagyonukat”, a munkaerejüket már nem, vagy csak aránytalanul olcsón vette volna föl a piac.

Ez a csapdába került réteg képezte aztán az alapját, és adja a „veterán keménymagját” a hazai hajléktalan-társadalomnak ma is. Helyzetüket tovább rontotta, visszafordíthatatlanabbá tette az a körülmény, hogy az állami lakásépítés visszaszorulásával párhuzamosan hatott egy másik folyamat is: a szükséglakások fölszámolása, ill. más célú felhasználása, és a munkásszállók megszűnése, értékesítése.

II.2. Főváros: főszerep

A fentieket, és hazánk Budapest-centrikusságát figyelembe véve talán egyáltalán nem meglepő az az állítás, hogy a hajléktalan-ellátás elsősorban fővárosi probléma, illetve, pontosabb a megfogalmazás úgy, hogy ami a magyar hajléktalan kérdésről és hajléktalan-ellátásról tudható, dokumentálható, az fővárosban kivétel nélkül fellelhető. (Indoklasként elég, ha arra az aszimmetriára gondolunk, hogy legtöbb nagyvárosunk - lakosai számát tekintve – legfőljebb akkora, mint egy-egy budapesti kerület.)

Az egyközpontúság ekképpen tehát a hajléktalan-helyzetre is átöröklődött. Ennek persze lélektani okai és következményei is vannak: annak ellenére ugyanis, hogy a hajléktalanná válásban (illetve „maradásban”) vitathatatlan szerepe van az emberi kapcsolatok kiürülésének, a személytelenségnek, amely a nagyvárosokra fokozottan jellemző, a reménytelen helyzetbe jutó állampolgárok tekintélyes részét mégis vonzza, csábítja a nagyváros (értsd Budapest) vélhetően azért, mert a tágabb közigazgatási határok mindjárt a nagyobb lehetőségek olykor csalfa képzetét is ébresztik bennük.

A többféle „túlélési technika”, a több védett zug, az alkalmi munkalehetőség, és a pénzszerzés különböző – vélt vagy valós – lehetőségei mindenesetre gondoskodnak arról, hogy a

legesélytelenebb rétegek jelentős részét „fölszívja” az ország legnagyobb, vagy talán egyetlen agglomerációja, a főváros.

II.3. A hajléktalanság gazdasági-társadalmi okai

A hajléktalanok jelentős és – ha szabad mondanom – eredeti részét tehát a mai napig a fönti tényezőkre vezethetjük vissza. A korábbiakban leírt politikai-gazdaságtörténelminek is fölfogható jelenséggel (illetve „káros mellékhatással”) párhuzamosan azonban már „kezdettől” hatott egy másik folyamat is, méghozzá egy olyan, amelyről nehezen föltételezhető, hogy a piacgazdaságra való áttérés korai, „vadkapitalista” évei után magától elmúlik.

A másik megközelítést alkalmazva, a hajléktalanság kiváltó okai között a családi / szocializációs /integrációs konfliktusokat szokás említeni. Ehhez a főcsoporthoz soroljuk az állami gondozás megszűnése miatt, vagy a börtönből való szabadulás után utcára került embereket.

A csoport tekintélyes alcsoportját adják a válás következményeként otthonukat veszítők, de ma már jól látható az is, hogy afféle „hajléktalanságot előrevetítő tényező” lehetett és lehet az egészségi állapot is. Gondoljunk azokra az emberekre, akiket kórházból, elmeosztályról és más intézményekből bocsátanak el, és akiknek az esélyei nemcsak azért kilátástalanabbak még más „csoportbéli” sorstársaiknál is, mert önálló életvezetésre eleve alkalmatlan vagyoni helyzetük már az intézménybe kerülés előtt is deficitet jelentett számukra, hanem azért is, mert érdekérvényesítő képességeik is szerényebbek.

A legveszélyeztetettebb csoport a csövesek csoportja, tehát az effektív utcán élők, akiket helyzetük kilátástalansága, életmódjuk és egészségi állapotuk miatt közvetlen életveszélyben lévő csoportként tartanak számon. (Kik a h.)¹

Nem cáfolva az utóbbi csoport kiemelt jelentőségét, a megjegyzést azért kiegészítem azzal a személyes, és nagyon is mindennapos tapasztalatommal, hogy az életveszély említése – még ha időnként indirekt módon is - minden tartósan hajléktalan életmódot folytató ember esetében indokolt.

III. A társadalom helóttái: a hajléktalanok

Vannak olyan elméletek, melyek szerint a társadalomba való visszailleszkedés (reintegráció) lehetőségét a hajléktalanként eltöltött idő hosszúsága határozza meg.²

Borús, de nehezen - empirikusan szinte nem is - cáfolható tétel, hiszen az idővel egyenesen arányos az életforma szervülése, ami csakhamar irreverzibilis folyamattá válhat. Ismeretes, hogy a tartósan hajléktalan emberek komfortérzete a világgal szemben csekély, ezzel együtt számukra a világ mégis idegennek, érthetetlennek és gyakran ellenségesnek tűnhet, ami a hajléktalan ember már-már mizantróp elfordulásához, bezárkózásához vezet.

Könnyű belátni: a hosszú ideig tartó hajléktalanság legyengíti az embert mind fizikálisan, mind mentálisan. Azok az emberek, akik a hajléktalanok sovány kenyerét eszik, állandó személyes és környezeti stressznek van kitéve, méghozzá olyan napi „dózisban”, amelyet a stresszre, mint népbetegségre amúgy szintén panaszkodó „többségi társadalom” gyakran nem is sejt. Ezek a szociálpszichológiai tényezők vezetnek idővel mentális zavarokhoz, depresszióhoz, szorongáshoz, amit csak súlyosbít a többségi társadalom által oly gyakran kárhóztatott – mert automatikusan oknak és nem okozatnak tekintett - alkohol is. Az ivás, az alkoholizmus, amely még a szakmailag elvárható pontosság mellett is nevezhető a hajléktalan életmód velejárójának, a főntebb leírt lélektani kihívások – tévesen hitt – ellenszeréül szolgál. Az alkohol azonban (főleg a hajléktalanok által fogyasztott olcsó, az egészségre különösen ártalmas szeszek) persze nem alkalmasak a kompenzációra, épp ellenkezőleg: csak súlyosbítják a hajléktalan elidegenedését.

A társadalmon kívüliség, a reménytelen kívülállás érzését erősíti az a körülmény is, hogy „való világgal” szemben a hajléktalanok életmódja fölöttébb rendszertelen: a polgárinak nevezett életmód ütemezését – igaz kényszerből – már régóta nem ismerik.

A hajléktalanok többsége úgy érzi, hogy a társadalomnak ez a legkiszolgáltatottabb, legutolsó (!) szerepe az övék, amely olyan kisebbségű komplexussal jár együtt, hogy gyakran még az alkotmányban biztosított alapvető emberi jogokat sem hiszik érvényesnek.

A hajléktalanok életének másik velejárója a rendszeres verés. A legtöbb hajléktalan, főleg a veteránok, a megtörtek, a beletörődöttek társadalmi státuszuk velejárójaként fogadják el a naponkénti megaláztatásokat, jogfosztottságuk ellen nem mernek, és gyakran már nem is akarnak protestálni. (Emlékeztetek azok a 2002 elején készült bírósági felvételek, ahol a

² Forrás: Mezei-Sarlós: Nyomorszintek

sértettként beidézett hajléktalan férfi félszeg mosollyal bizonygatta, hogy őt senki sem bántotta, annak ellenére, hogy a nyolcadik kerületi Dankó utcában az egyik karitatív szervezet munkatársa videóra vette, amint a hajléktalant három nyomozó megveri.)

Azt kell mondani, hogy a hajléktalanok ma Magyarországon, még a verbális és nagyon is konkrét megaláztatásokat naponta elviselni kényszerülő leghátrányosabb rétegnél, a cigányságnál is kiszolgáltatottabb helyzetben vannak.

IV. Óvatos lélektani kitérő

A hajléktalan társadalmon kívülisége olyan lelki megpróbáltatásokhoz vezet, és olyan lelki sérüléseket okoz, amelyek elkerülhetetlenné teszik, hogy a jelenség szociálpolitika-szociológia elemzése mellett ne kerüljön elő néhány gondolat elejéig a pszichológia területe is.

Miközben ugyanis a társadalom, azon belül a hajléktalan közvetlen, majd tágabb környezetének értékítélete alapján a hajléktalanná váló egyén fokozatosan „elveszti” mindazokat a jogokat, amelyekkel a társadalom minden nem-hajléktalan polgára alanyi jogon minimálisan még rendelkezhet (nem tegezik le, beengedik kocsmába, nem merik megütni, megrúgni anélkül, hogy bármilyen következménytől tartani kéne stb.), lassan ő maga, a hajléktalanná lett ember is elfogadja ezt az értékvesztést.

A legtöbb személyesen megismert, már „nem kezdő” hajléktalan ember esetében láttam jelét annak, hogy helótaszerepét elfogadta, kész együtt élni azzal az embertelen helyzettel, amelyben már nemcsak az erkölcsi normák, hanem az írott jog sem jelent védelmet a számára. Ennek azonban komoly lélektani ára van. Az ilyen ember önbecsülése végzetesen zuhan, élete céltalanná, ő maga pedig súlyosan motivátlanná válik.

Éppen ezért fontos, hogy a hajléktalan-ellátásban a hajléktalan emberek anyagi/ tárgyi jellegű gondozásán túl az eddigieknél jobban figyelembe kell venni „megkötött” mentális állapotukat, frusztrációjukat is. Amikor a hajléktalan embereket igyekszünk hátrányos élethelyzetükből kimozdítani és a társadalomba való integrációjukat segíteni, az eddiginél tudatosabban kell ügyelni arra, hogy ez a fokozatos és időigényes közös (!) munka ne nélkülözze a szakszerű mentálhigiénés gondozást sem.

Meggyőződésem, hogy az állam szociális funkciót ellátó szervezeteinek az egyházi karitatív szervezetekkel való – még ma sem pontosan definiált és kiaknázott – együttműködésében éppen ezen a területen lehetnek/vannak még komoly távlatai.

V. Kik a hajléktalanok?

V.1. A törvény értelmében

A törvény³ betűje értelmében:

„(...) bejelentett lakóhellyel nem rendelkező személy, kivéve azt, akinek bejelentett lakóhelye hajléktalanszállás”, valamint „hajléktalan az, aki éjszakáit közterületen, vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben tölti.”

A szöveg a továbbiakban kimondja, hogy *„(...) a hajléktalan személyek ügyében a szociális igazgatási eljárásra az a szociális hatáskört gyakorló szerv illetékes, amelynek illetékességi területén a hajléktalan tartózkodik.”*

V.2. Egy használható tipológia

A szakma - megítélésem szerint indokoltan - szükségesnek látja azt, hogy valamiképpen különbséget tegyen hajléktalan és hajléktalan között, azaz szakmai (és kizárólag szakmai!) fogalmak mentén tipizálja, és csoportokra ossza a hajléktalanok, még inkább a hajléktalanná válók társadalmát. Könnyű belátni, hogy valóban nem közömbös: valaki családi krízis miatt, a lakásmaffia áldozataként vagy valamely szenvedélybetegsége miatt veszítette-e el mindenét/mindenkiét és került saját otthonából az utcára, esetleg az intézeti nevelésből kikerülve vált otthontalanná?

Mindegyik esetben más és más élettapasztalatokat feltételezhetünk a hajléktalanná váló emberről, és ennek megfelelően a személyére szabott probléma-megoldási technika is különbözik majd. Természetesen az sem mellékes körülmény, hogy valaki két hete vagy már öt éve éli a hajléktalanok nehéz életét.

Alábbiakban a fenti megfontolásokat szem előtt tartó „Tíz év után” című gyorsjelentés tipológiáját ismertetem, egyrészt azért, mert igényes áttekintést nyújt a hajléktalan lét felé vezető sokféle útról, bizonyítva, hogy a hajléktalan társadalmat hiba volna homogén csoportnak tekintetni; másrészt a gyorsjelentés egyéb eredményeit is használni fogom a

³(A szociális igazgatásról és szociális ellátásról szóló 1993. évi III.törvény 4.§ (2)-(3) bekezdés)

dolgozatom további részeiben, következtetéseire pedig a későbbiekben reagálni is kívánok.

A gyorsjelentés ma már széles körben használt tipológiája a következő fogalmakat használja:

„- fedél nélkülieknek (roofless) tekinti azokat, akik éjszakáikat közterületeken, a szabad ég alatt vagy valamely, nem a lakhatást szolgáló zugban töltik;

- effektív hajléktalanokról beszél azoknak az esetében, akik vagy fedél nélküliek, vagy semmilyen stabil, tartós lakhatási lehetőséggel nem rendelkeznek, akiknek nap mint nap „meg kell dolgozniuk” azért, hogy éjszaka valahol megaludjanak - legyen az a hely akár egy lakás, amelybe szívességből befogadják, akár nem lakás, de a lakhatást szolgáló helyiség (pl. hajléktalanellátó intézmény);

- lakástalanoknak (people without flat) nevezi a tanulmány azokat, akik vagy fedél nélküliek, vagy effektív hajléktalanok, vagy stabilan nem lakásban, de lakhatást szolgáló helyiségben laknak (munkásszálló, börtön, bentlakásos intézmények stb.), illetve lakásban töltik ugyan az éjszakájukat, de a lakás folyamatos használata fölött nem rendelkeznek (nem tulajdonosok vagy főbérlők, hanem al-, ágybérlők, szívességi lakáshasználók, befogadottak, felnőtt családtagok);

- végül otthontalanoknak (a hajléktalanság veszélyében élőknek, nemzetközi terminológia szerint: homelessnek) tekinthetjük együttesen azokat, akik vagy fedél nélküliek, vagy effektív hajléktalanok, vagy lakástalanok, vagy ugyan lakásban laknak, de az alkalmatlan arra, hogy benne családot alapítsanak, és otthont rendezzenek be (a lakás túlszűfolttsága, fizikai színvonala miatt).²⁴

V.3. A hajléktalanok számáról

Ahogy azt a sokféle definíciós kísérletnél láttuk és „megszoktuk”, úgy a hajléktalanok számának meghatározása is problematikus. A hajléktalanság mérésekor a definíciós sokféleség újabb problémákat szül: megfontolás kérdése, hogy a statisztikába kiket vegyünk bele, csak az utcán, közterületeken élőket, vagy azokat is, akiknek nincs állandó lakhelyük, esetleg számítsuk ide azokat is, akik „csak” lakhatási nehézségekkel küszködnek a mérés időszakában? De, még ha létezne is olyan, a hajléktalanok meghatározására szolgáló általánosan elfogadott „zsinórmérték”, ami az előző kételyeinket félresöpri, az érintettek

4 Bényei-Gurály-Győri-Mezei: Tíz év után

konkrét összeszámlálása - éppen az alanyok fedélnélkülisége miatt – további problémákat vet föl. Ebből következően a társadalomtudósoknak becslésekkel kell beérniük, az állami statisztikákból 5-25 ezer között mozgó adatokat, míg a szociális munkások által végzett felmérésekből már 40-50 ezerre becsült hajléktalan-számot olvashatnak ki.⁵ (Az adatok országosan értendők.)

Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy a hajléktalan-ellátás átmeneti elhelyezést nyújtó intézményeink 2001. évi vizsgálatáról szóló gyorsjelentés alapján még a szociális munkások által becsülnél is nagyobb számra következtethetünk.

A gyorsjelentés az országban működő, összesen 186 átmeneti szállótól, illetve éjjeli menedékhelytől szándékozott adatokat gyűjteni, és a kérdőíveket 122 intézmény vissza is küldte.⁶ Az így kapott eredmény az országban működő - hajléktalan emberek számára szállást biztosító - intézmények mintegy kétharmadának adatait dolgozta fel, azaz reprezentatívnak tekinthető. A felmérés az ellátásban dolgozóktól kért becslést a hajléktalanok számára vonatkozóan, a vizsgálatban 67 település szerepelt, de csak 63 helyről érkezett értékelhető válasz.

A „63 településnyi Magyarországon” a lakosság száma 4,9 millió fő, a hajléktalanok becsült száma pedig 38.000 fő volt. Ez azt jelenti, hogy a becsült adatok alapján a lakosság 0,78%-a hajléktalan, azaz ezer emberből közel nyolcvan, ami az egész ország lakosságára kivetítve kb. 80 ezres számot jelent.

Ha ez utóbbi fejszámolás módszertanilag nem is olyan megbízható, mint például a szociális ellátásban részt vevők adatai, de a társadalomban, a szakmában érzett hajléktalanság képét mégis jól tükrözi.

VI. Globális probléma – globális válaszok

A rendelkezésre álló szakirodalom alapján a hajléktalanság globális problémájára adott válaszok, megoldási kísérletek három karakteresen különböző típusba sorolhatóak.⁷

VI.1. Az azonnali, rövidtávú megoldás

⁵ Forrás: Tóth: Hajléktalanok és bűnözés (Belügyi Szemle, 2000/11)

⁶ Forrás: Gyuris Tamás: Gyorsjelentés a hajléktalanellátás átmeneti elhelyezést nyújtó intézményeinek 2001. évi vizsgálatáról

⁷ Forrás: Pík Katalin: Kik a hajléktalanok, és mit tehetünk értük?

Az első gyűjtőcsoportot a szakma azonnali, rövidtávú megoldásnak nevezi, hiszen ennek a módszernek az alkalmazásával az állam és a szociális ellátásban szerepet vállaló civil szervezetek a hajléktalan emberek mindennapi, életbe vágó szükségletein igyekeznek segíteni. Orvosi párhuzammal szólva, ez a módszer csak elsősegélyt ad a bajba jutottaknak, még inkább tüneti kezelést, az integráció/reintegráció előmozdításához nincsenek eszközei. Kis túlzással azt lehet mondani, hogy a megoldásoknak ez a csoportja a túléléshez, a helyzet szinten tartásához, illetve az életesélyek gyors romlásának lelassításához elegendő. Idetartoznak a nappali, utcai és a szálló típusú ellátások, vagyis azok, amelyek a jelenlegi magyar ellátórendszert is leginkább jellemzik.

VI.2. A hosszú távú megoldások

A második típusba a hosszú távú megoldásokat célzó javaslatokat sorolja a szakirodalom. Ennél a csoportnál – optimális esetben – átgondolt és következetesen végigvitt szociálpolitikai intézkedések egész rendszeréről van szó, ahol a hajléktalanság nem, mint megmásíthatatlan élettény, társadalmi folyamatok rossz, ámde elkerülhetetlen okozata szerepel, hanem olyan szociológiai-szaxpolitikai problémaként, amelynek kikezelésére, megszüntetésére preventív (megelőző) módon is tesz lépéseket a szakma. Az okozatról tehát áttevődik a hangsúly a potenciális okokra, azokat kiküszöbölve, rendszerben gondolkodva keresünk megoldást a hajléktalanság problémájára.

Mindezeknek megfelelően leginkább a preventív programok tartoznak ide, amelyek elsődleges célja az újabb hajléktalanná váló generációk létrejöttének megakadályozása, illetve a demográfiai-szociológiai szempontból különösen veszélyeztetett társadalmi csoportok védelme.

Ennél a megoldási csoportnál van, lehetne szerepe a lakáspolitikának és az oktatásnak is.

VI.3. Alternatív megoldási módok

A hajléktalanság világméretű problémájára adott válaszok harmadik csoportjába a -jobb híján - alternatív megoldási módoknak nevezett kísérletek sorolhatóak. Ezek természetesen attól függően is más-más megközelítést kínálnak a probléma megoldására, hogy a hagyományos

mikro, makro, eseti szociális munka-, ill. szociálpolitikai szintekből kiindulva akarjuk-e alkalmazni őket.

Az alternatív módszereknek Magyarországon egyáltalán nincsen hagyománya, de a fejlettebb, erősebb szociális hálóval bíró országokhoz képest a hazai hajléktalan-ellátás egésze – vagyis az első két csoport – szempontjából is mutatunk hiányosságokat. Esszéhez illő eleganciával úgy fogalmazhatnánk: a világ hajléktalan-ellátási megoldásaira nézve a magyarországi megoldási gyakorlat nem reprezentatív.

Ennek a nehezen definiálható csoportnak a hazai „képviselőt” talán csak a – mentálhigiénés szempontból részben már emlegetett – kiségyházi szerveződések, vallási alapon szerveződő család mintájú közösségek látják el, de ezeknek a megfelelő ismertetésére egy ilyen dolgozat keretei közt nincsen mód.

Tekintve, hogy az „alternatív” jelzővel megnevezett halmazokba szokás beleérteni az elemeket is, amelyek más halmazokba – éppen azok pontosabb definíciója miatt – nem férnek bele, ide, a harmadik csoportba kell sorolnunk a hajléktalanoknak azokat az önszerveződéseit is, amelyek szerepe egyfajta érdekérvényesítő, kis túlzással „lobby-tevékenységből” áll. Világszerte találunk példát arra, hogy a hajléktalanok önszerveződő csoportjai demonstrációkat, figyelemfelkeltő, olykor társadalombíráló megmozdulásokat szerveznek, hogy helyzetük problémáira fölhívják a döntéshozók és a közvélemény figyelmét.

Magyarországon azonban ez is inkább a rendszerváltoztatással kezdődő közelmúlta érvényes, vagy jellemző: azokra az évekre tehát, amikor a különféle demokratikus, „alulról jövő” kezdeményezések, társadalmi aktivitás egyébként is intenzívebb volt.

Emlékeztet, hogy 1989-ben a magyarországi hajléktalanok összefogtak, hogy ún. fekvősztrájkjukkal fölhívják a társadalom figyelmét a menhelyek vészesen alacsony számára. (Nyomorszintek- Beszélő 1994. Aug. 18.) Az ilyen önszerveződések gyakran nyernek meg maguknak egy-egy neves értelmiségit, vagy közéleti szereplőt ügyeik képviselőjére, sőt, nem ritka az sem, hogy afféle pseudo-önszerveződésről van szó, az egységet egy külső személy, vagy civilszervezet kovácsolja össze és mozgósítja a cél érdekében. (Magyarországon leginkább a humorista-expolgármester Nagy Bandó András ilyen típusú szerepvállalását szokás említeni, de a kilencvenes évek elején még monopolhelyzetben lévő MTV akkori legnézettebb műsorait jegyző Friderikusz Sándor is folytatott kampányt a hajléktalanok érdekében.)

A hajléktalan-ellátás intézményesülésével azonban az efféle érdekképviselőt vesztett

jelentőségéből, ráadásul az általános társadalmi aktivitás is mérséklődött, ezért a hajléktalansággal kapcsolatos hazai „mozgalmi szakasz” békésen véget ért. Az öntudatos, ill. öntudatukra ébresztett hajléktalanokból a létrejövő hajléktalan-ellátás használói, kliensei, gyámolítottjai lettek.

Az alternatív megoldások megújításában néhány éve baloldali, globalizáció-ellenes szervezetek kezdtek szerepet vállalni, akik a hajléktalansággal, mint a globális piacgazdaság egyik főbűnével foglalkoznak. Ezeknek a szervezeteknek a sorában kétségkívül a francia eredetű ATTAC a legismertebb és „legszalonszerűbb”. A nemzetközi újbaloldali mozgalom már Magyarországon is megjelent, ám a hajléktalansággal kapcsolatos programjukról még keveset tudni.

VII. Rövidtávú megoldások- szálló típusú ellátások

VII.1. Előírt működési keretek

Megjelentek és megteltek újra az éjjeli menedékhelyek és átmeneti szállások.

„A hajléktalanok éjjeli menedékhelye és átmeneti szállása a hajléktalan személyek éjszakai pihenésére vagy időleges tartózkodására szolgáló intézmény”⁸ - szól a szociális törvény tárgyilagos, szenttelen definíciója.

Akik a hajléktalan-ellátást gyakorlati oldalról is ismerik, azok tudják, hogy a közös meghatározás ellenére a két intézménytípus különbségeket mutat, elsősorban a nyújtott szolgáltatás tekintetében.

Hogy ezeket sorra vegyük, tisztázzuk előbb a jogforrás segítségével azt: a törvény betűje (és szelleme) szerint milyen szolgáltatást lehet elvárni a fent említett intézményektől.

Az intézmény épületében a következő funkciójú helyiségeket kell kialakítani:

- hálószoza,
- fürdőszoba,
- étkező,
- betegszoba,

⁸ A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 78. §

- társalgó,
- nemenként 10-10 gondozottra kialakított WC, ill. zuhanyzó.

A jogszabály rendelkezik arról is, hogy a lakószobában legfeljebb 12 személy helyezhető el az átmeneti szállón, és legföljebb 20 fő az éjjeli menedékhelyen. A törvényszöveg előír egy minimális nagyságú lakóteret, amelynek alsó mértékét az egy főre jutó négyzetméter megkövetelésével igyekszik biztosítani. Ez az átmeneti szálló esetében 6-8 négyzetméter, az éjjeli menedékhely - köznapibb nevén: fapados - esetében pedig minimálisan 4 négyzetméter.

A jogszabály előírja azt is, hogy az átmeneti szálló biztosítja a gondozott takaróját, a tisztálkodáshoz szükséges textíliát (törülközőt), valamint a személyes ruházat tisztításához szükséges feltételeket. A hajléktalan emberek személyes használati tárgyainak biztonságos megőrzését csakúgy kötelezővé teszi, mint az elsősegély-nyújtáshoz szükséges felszerelést, valamint a szociális és mentális gondozást.

A törvényszöveg szabályozza a minimális napi nyitvatartási időt is, ez az éjjeli menedékhely esetében napi 14 óra, átmeneti szállóknál pedig napi 16 óra.

A fapadosban (éjjeli menedékhely) nyújtott szolgáltatásokért térítési díj szedését egyáltalán nem engedi a jogszabály, míg az átmeneti szálló esetében úgy rendelkezik, hogy az első ott eltöltött hónap mindenki számára ingyenes.

VII.2. A gyakorlat kritikája

A már idézett Gyuris-féle tanulmányból kiderül, hogy a szállók többsége legalább egy, de inkább több szempontból nem felel meg nemcsak a törvény szellemének, de annak betűjének sem. A vizsgálat 122 intézményéből mindössze 10% (!) felelt meg minden törvényi követelménynek.

Az egy főre jutó – négyzetméterben meghatározott - alapterület szempontjából a vizsgált éjjeli menedékhelyek 75%-a, míg az átmeneti szállók 43% nem felelt meg a jogszabályban előírtaknak. Ez azt jelenti, hogy – átlagosan - az intézmények 55%-a a törvényhozó szándékával ellentétes módon működik.

Intézmények	Férőhely száma
--------------------	-----------------------

átmeneti szállás	kisebb, mint 4nm	32	1722
	nagyobb, mint 4nm	41	1314
	totál	73	3036
éjjeli menedék	kisebb, mint 4nm	30	1155
	nagyobb, mint 4nm	10	214
	totál	40	1369
totál	kisebb, mint 4nm	62	2877
	Nagyobb, mint 4nm	51	1528
	totál	113	4405

Forrás: Gyuris Tamás: Gyorsjelentés a hajléktalan-ellátás átmeneti elhelyezést nyújtó intézményeinek 2001. évi vizsgálatáról (Szociális Szakmai Szövetség kiadványa)

Az intézményeknek ugyancsak az 55%-ban találtak a vizsgálatot végző adatgyűjtők elkülönítésre szolgáló helyiséget, 85%-ukban pedig főzési alkalmatosságot. Kedvezőbb statisztika mutatkozott az élelmiszertárolás lehetőségeinek a megteremtésében, erre ugyanis a vizsgált intézmények 93%-ában nyílt mód.

Az intézmények alapfunkciójával szorosan összefüggő „ágynemű-kérdésben” a vizsgált szállók 81%-ában kaptak pozitív választ az adatgyűjtők, ám a hajléktalanok ruházatának kimosására az összes intézmény lehetőséget biztosított.

A hajléktalan emberek szállókkal kapcsolatos averzióit a lopásoktól való félelem vezeti, ezért különösen érdekes volt, hogy a lakók személyes tárgyainak elhelyezésére az intézmények mekkora százalékában van mód. Az eredmények szerint erre a szállók 89%-a kínált megoldást.

A fentiekből kitűnik, hogy a 122 intézményt érintő, tehát reprezentatívnak tekinthető vizsgálat éjjeli menedékhelyei és átmeneti szállói meglehetősen hektikusan teljesítik törvényi kötelezettségeiket, és még csak az sem állítható, hogy a különféle kötelezettségek – amúgy is nehezen hierarchizálható – listájából legalább az alapvetőek mindenütt teljesülnek.

VII.3. A kritika kritikája

A vizsgálat csak a tények megállapítására szorítkozott, az okok vizsgálatára nem. A

hajléktalan-ellátás gyakorlati oldalában részt vevők azonban pontosan tudják, hogy a szomorú statisztikának nem a szakmai hozzá nem értés, emberi mulasztás, vagy pazarló gazdálkodás volt az oka, hanem a szociális intézményekre jellemző szűk mozgástér. Az a következtetés tehát a fönti szám adatok ellenére sem vonható le, hogy az érintett intézmények nagy része – nyilvánvaló nehézségeik ellenére is – ne tudnák ellátni a feladataikat. Továbbgondolva a fentieket és a szociális szakma tapasztalatait, az a kijelentés is megkockáztatható, hogy a jogszabály előírásai nincsenek minden ponton összhangban a valósággal, vagyis – jó szándéka ellenére is – túlzó, időnként teljesíthetetlen, vagy akár felesleges kötelezettségeket ró az intézményekre.

Egy gyakorlati példa: a „fapad” esetében egy 20 fős szobának – figyelembe véve a törvényi 4 m²/fő előírást – 80 (!) négyzetméteresnek kellene lennie, márpedig a gyakorlat azt mutatja, hogy a fapadosokkal szembeni igény legalább 50-60 ember befogadásánál kezdődik, ami nem ritkán fölmege akár 150- 200 férőhelyig is. Ezt az intézményenként kalkulálható lakószámot alapul véve hamar belátjuk, hogy a törvényi előírásoknak megfelelő éjjeli menedékhelyek és átmeneti szállók üzemeltetésére sportcsarnok méretű épületekre volna szükség.

VII.4. És újra a kritika

Az előbb említetteken kívül természetesen vannak olyan hiányosságok is, amelyek pótlása vitán fölül áll, nélkülük ugyanis nem képzelhető el komoly segítségnyújtás a szálló típusú szolgáltatásokat igénybevevő hajléktalanoknak.

Itt leginkább az alapfunkció ellátásához nélkülözhetetlen adottságok hiányosságait említem: a hajléktalanellátó intézmények férőhelyszámát, vagy az alkalmazotti létszámot. A statisztika adataiból ugyanis kiolvasható az is, hogy a szálláshely-típus szerinti vizsgálatoknak a fapadok 60%-a, míg az átmeneti szállások 69%-a nem felelt meg a rájuk vonatkozó előírásoknak. (Ez 66%-os arányt jelent.)

		Intézmények	Férőhely száma
átmeneti szállás- az alkalmazotti létszám szerint	nem felel meg	53	2282
	megfelel	23	822

	totál	76	3104
éjjeli menedékhely- az alkalmazotti létszám szerint	nem felel meg	24	859
	megfelel	16	510
	totál	40	1369
totál	nem felel meg	77	3141
	megfelel	39	1332
	totál	116	4473

Forrás: Gyuris Tamás: Gyorsjelentés a hajléktalan-ellátás átmeneti elhelyezést nyújtó intézményeinek 2001. évi vizsgálatáról (Szociális Szakmai Szövetség kiadványa)

A gondozottakkal közvetlenül foglalkozók közül a szakképzett személyzet aránya az előírt – és eddig még nem idézett - 80%-kal szemben csupán 28%-os. (A szakmai rendelet gondozási egységenként 7 szakirányú végzettséggel rendelkező munkatárs foglalkoztatását írja elő. A valóságban azonban gondozási egységenként 0,6 – nulla egész hattized! - fő a szakképzett foglalkoztatottak aránya.)⁹

Ezeknek a törvényi előírásoknak a nem-teljesülésében aligha az elnagyolt igényű törvényszöveg a felelős: ezek a hiányosságok már az intézmények alapvető működését befolyásolják hátrányosan.

A fentieket logikusan továbbgondolva jutunk el ahhoz a tanuláshoz, hogy bizonyos hiányosságok az egész ellátó rendszer megreformálását teszik szükségessé. Ezek persze már ún. távlati, a mindennapok kiábrándító valóságánál magasztosabb tervek, olyanok, amelyek megvalósulása, mind a szakmai szempontoknak, mind a „kor szellemének” megfelelő szolgáltatást biztosítanak. Csak néhány felvetés: a szállók egyáltalán nem családcentrikusak, sőt, még csak nem is koedukáltak. Az intézmények 51%-ában csak férfiak, 5%-ában pedig csak nők részesülhetnek hajléktalan-ellátásban, míg csupán az intézmények 30%-a olyan, amely férfiakat és nőket egyaránt képes fogadni.¹⁰

Említésre érdemes adat, hogy az intézmények 14%-a 18 éven aluliakat is befogad, ami az egyéb alternatívákat figyelembe véve korántsem baj, sőt, kérdés, egyáltalán elegendő-e ekkora kapacitás, ugyanakkor tény, hogy ez az adat a Szociális Törvény előírásait és szellemét súlyosan megsérti.¹¹

⁹ Forrás: Gyuris: i.m.

¹⁰ Forrás: Gyuris: i.m.

¹¹ Forrás: Gyuris: i.m.

Az adatokon való töprengés közben az ember fejében könnyen fogalmazódhat meg az a némileg keserű kétely, hogy a társadalom által létrehozott szálló típusú intézmények vajon nem csupán a társadalmi lelkiismeret elaltatására szolgálnak-e, ugyanis a szétválasztó és elkülönítő szellemiségű ellátórendszer nyilvánvalóan ellentmond a társadalomba való visszaintegrálás – elvileg meghatározó - gondolatának. Ráadásul ezekben az intézményekben zajló szociális munka leggyakrabban kimerül a bentlakók együttélésével, személyközi viszonyaival kapcsolatos problémák megoldásában – reintegrációs törekvések, mentálhigiénés gondozás nemigen jutnak szerephez benne.

VII.5. Összegző adatok

Magyarországon mindösszesen megközelítőleg 8000 férőhely biztosított a szálló típusú ellátórendszerben. A férőhely-kihasználtság téli időszakban eléri a 100%-ot, sőt, további kapacitásra volna igény.¹² Ez, a hajléktalanok becsült számáról szóló adatok fényében, egyáltalán nem meglepő: a 8000-es küszöb legjobb esetben is legföljebb a hajléktalanok 20%-át menti meg az utcától. (Ráadásul a szálló típusú ellátórendszer a hajléktalanság potenciális megoldásainak első csoportjába tartozik: azonnali és rövidtávú. Magyarul a probléma akkor is megmaradna, ha egy téli „csúc szezonban” esetleg minden érintett éjszakai elhelyezése megoldott lenne.)

Ezen belül a fapad - működését tekintve - az anyagi lét, az életben maradás alapvető szükségleteit elégíti ki. Szerepe nagyjából megfelel és kimerül abban, amit az 1994-es Etikai Kódex a hajléktalanokért végzett minden szociális munka egyetlen céljaként fogalmaz meg:

„(...) az emberi élet alapvető feltételeinek biztosítása és megteremtése, amely arra irányul. Hogy enyhítse, illetve megakadályozza a szükségtelen nélkülözést és az értelmetlen szenvedést.”

Ennél valamivel többet nyújt, vagy igyekszik nyújtani az átmeneti szálló intézménye, amelyben - szolgáltatásait tekintve - érezhetően megjelenik a hajléktalan életmódból való kiléptetés igénye is. Az efféle szállókon ezért hosszabb ideig tartható meg az ágyhely, lehetőség van az előtakarékosságra, sőt, a személyes gondozásra is. Jellemző az is, hogy ebbe

¹² Forrás: Gyuris: i.m. _____

az ellátórendszerbe nem alulról, hanem felülről érkeznek a hajléktalan emberek, vagyis nemcsak a tartósan hajléktalan életmódot folytató emberek jutnak el ezekre a szállókra, hanem azok az ún. „otthonatlanok” is, akik lakhatásukban kerültek krízishelyzetbe, és ez vezetett végül oda, hogy az utcára kerültek.¹³ (A „felülről érkezés” az ellátórendszerbe alkalmasint nemcsak az átmeneti szállókra, hanem a fapadokra is igaz, számarányuk azonban kisebb.)

Ez persze jelenthetné akár azt is, hogy a fejezet bevezetőjében használt tipológia alapján a szolgáltatás nem a „célközönségét” találta meg, de elképzelhető az a magyarázat is, hogy az „otthonatlanok” ellátása az, ami alapján egy szálló típusú hatékony rehabilitáció megszerveződhet, mert ezzel az átmeneti védőhálót biztosíthat egy megtorpant életút és az utca között. Sokan e lehetőség nélkül egyenesen az utcai hajléktalan létbe zuhannának, és tartósan ott is ragadnának, megnehezítve vagy ellehetetlenítve önnön társadalmi integrációjukat.

VIII. „A Jászberényi úti modell”¹⁴ – személyes tapasztalatok

VIII.1. A bejárható út

Egykori terephelyemen, de a jelenlegi munkahelyemen is, utcától a „kiléptetésig” a következő utat lehetett bejárnia az ellátórendszerbe került hajléktalan embereknek:

- „A” fapad,
- „B” fapad,
- átmeneti szálló
- > absztinens szoba
- > „rehab”
- > félutas ház

A fejezetben igyekszem bemutatni az egyes „stációk” közti fluktuáció, mozgás szabályszerűségeit. A mozgás ugyanis ilyenkor nem kizárólag egyirányú.

VIII.2. Az „A” fapad

¹³ Forrás: Bényei-Gurály-Győri-Mezei: i.m.

¹⁴ ld.: 3. melléklet

VIII.2.1. Szerepe az ellátásban

Az „A” fapadról már tudjuk, hogy legfontosabb funkciója - az ellátás filozófiájából adódóan - az, hogy a krízishelyzetbe került, hajléktalanná vált embereket „életmentő jelleggel”, minden előzetes feltétel nélkül fogadja be egy-egy éjszakára, és biztosítsa számukra alapvető szükségleteik kielégítését. Egyéni esetkezelésről természetesen az „A” fapadok esetében szó sincs, sőt, megítélésem szerint az ilyen magas lakószámú éjjeli tömegszállókon az ügyeletes legfőbb küldetése nem is igen lehet több annál, hogy - mind a lakók, mind a szálló, végül mind a maga érdekében – megőrizzen egyfajta közmegegyezésen alapuló, kiszámítható rendet és békét.

Tipikusan az „A” fapadhoz köthető szociális munka – nyilván nem csak az általam jól ismert Jászberényi út fapad esetében – hogy a szálló szociális munkatársaiként nyitott szemmel járunk, és igyekszünk amolyan kiemelős módszerrel továbbléptetni, nem is annyira az arra érdemeseket, sokkal inkább az arra képeseket. Fontosnak gondolom, hogy ez a tevékenység ne egyfajta jutalmazó-büntető gesztusnak tűnjön, hanem tárgyilagos, érzelemmentes és a - végcélként emlegetett - reintegrációt szem előtt tartó döntés legyen.

A bejutáshoz azonban már az „A” fapad esetében is meg kell felelni bizonyos feltételeknek – ez persze nemcsak nálunk van így, hanem minden más fapad esetében is.

Vegyük sorra ezeket a felvételi követelményeket. Minden lakónak rendelkeznie kell:

- egy évnél nem régebbi tüdőszűrő papírral,
- legfőljebb egy hetes fertőtlenítési igazolással (ÁNTSZ igazolás) a járványveszély kiküszöbölése miatt.

Létezik olyan hajléktalan intézmény is, ahol az ilyen típusú szálló csak a hideg időszakban üzemel. (A legmelegebb nyári időszakban nálunk is bezár öt-hétre a fapad, máskülönben az év 331 napjában nyitva vagyunk.)

Itt az „A” fapad 52 férőhellyel üzemel, ezt a számot lehetőség szerint (!) nem is lépjük túl: azonban a fagyhalállal fenyegető téli éjszakákon a magáról alig valamit tudó részeket nem küldjük el – függetlenül attól, hogy vonatkozó szabályok egyébként mit írnak elő ilyen esetekre. Ha valakit mentő hoz be, akkor szállást abban az esetben is igyekszünk biztosítani neki, ha a szállóban egyébként már „teltház” van. Krízis esetén akár az utolsó üres területet is

kihasználjuk. (Az én ügyeleteim során így is csak 54 fő volt a „rekord”.)

VIII.2.2. Elméleti hiányosságok- gyakorlati reagálások

A fapadon van egy 25 férőhelyes szobánk, ami – a korábban ismertetettek szerint - nem felel meg a törvényben előírtaknak, hiszen nem biztosít fejenként 4-4 négyzetmétert a lakóknak. Van egy – szintén „törvénytelen” 17 ágyas szobánk, de 8 embernek a folyosón, kettőnek pedig a fürdőben kell töltenie az éjszakát. Főzési lehetőség az „A” fapadon nem biztosított, a mosás-szárítás viszont igen, sőt, mosóport is adunk ki. Törölközőt, tisztálkodó szereket biztosítunk, ágyneműt azonban nem. Az 52 emberre csupán két WC jut.

(Ha a fapad paramétereit összevetjük a törvényi követelményekkel, nyilvánvalóak a hiányosságok. A mindennapok gyakorlatában azonban leginkább a „WC-fronton” kell elismernünk, hogy az tényleg nem tartható ennyi ember esetében. A szinte folyamatos és intenzív használat ráadásul oda vezet, hogy a csészék amortizációja olyan gyors, hogy gyakran és huzamosabb ideig (egy-egy hétig akár) csak egyetlen WC működik, ami főleg reggelente okoz komoly problémákat, és válik nehezen uralható feszültségek forrásává.)

Az éjszakáról éjszakára biztosítandó tiszta ágyneműk megoldhatatlan feladat elé állítják az intézményeket. Még 52 ember esetében is reménytelen vállalkozásnak tűnik az ágyneműk napenkénti kimosása, szárítása és az elhasználódottak pótlása, miközben köztudott, hogy vannak szállók akár 250 férőhellyel is! Ha abból indulunk ki, hogy hazánkban legalább 3000 „fapados” ágy található, akkor a törvény betűhű alkalmazása esetén a mostaninál jóval nagyobb létszámkeretre és költségvetésre volna szükség.

A főzési lehetőség hiányát két ok indokolja: Az első ok, hogy csak egy gáztűzhely állítására van lehetőség, ez kevés ennyi ember számára, és ez súlyos konfliktus forrássá válna, reménytelenné téve az amúgy is törékeny béke fönntartását.

A másik ok elsöre embertelennek, cinikusnak tűnhet: a lakók számára biztosított főzési lehetőségről szóló hírekkel nem akarjuk azt a csalfa és tömegeket vonzó (!) képzetet kelteni a hajléktalanokban, hogy a Jászberényi úti szálló többet tud nyújtani az éjjeli menedékhelyektől elvárható szolgáltatásoknál, az elemi túlélésnél. Ugyanis – ez a mindennapok során többször bebizonyosodott már - nem tud többet nyújtani.

Hadd hivatkozzam arra a Krémer Balázs által megfogalmazott gondolatra, amelyet – az

„empirikus visszaigazolástól” végleg meggyőzve - a mi fapados teamünk is magáévá tett. A szegényeket célzó ellátásokról általános elvként azt írta, hogy kellően rossznak kell lenniük, mert az nem teszi érdekelté az embereket saját szegénységük fenntartásában. Képzeljük el, „ha az éjjeli menedékhely két csillagos szálló, akkor a kollégiumra szocializálódott értelmiségiek és a két szobás panelban az anyóssal együtt lakók számára is vonzó szolgáltatás; ha fapriccses tömegszállás, ahol azért meleg van, és lehet tisztálkodni, akkor az csak a „valódi”, a „híd alatt lakó” hajléktalan számára vonzó.”¹⁵

Az éjjeli menedékhelyek és az átmeneti szállók soha nem nyújthatnak olyan komfortot, hogy azzal akaratlanul is a társadalmi dezintegráció irányába hassanak, szemben legfőbb hivatásukkal, a társadalmi reintegráció előkészítésével.

A „B” fapadon már a lakók számára is hozzáférhető gáztűzhelyek vannak, márpedig a „B” fapad az „A” felsőbb osztálya, ahova a lakók akkor léphetnek, ha bizonyos életvezetési követelményeknek megfelelnek. A tűzhely-használat ekképpen a fejlődés pozitív visszaigazolását jelenti a lakóknak, az életkörülmények javulásának, javulási esélyeinek metaforáját.

VIII.2.3. A fapad mindennapi működése

Ahhoz, hogy az „A” és a „B” fapad közti különbségek plasztikusan megmutatkozzanak, hasznosnak tűnik az általam megismert Jászberényi úti fapad működésének kicsit részletesebb bemutatása.

A munkát mindig két ügyeletes kezdi meg: az estés és az éjszakás.

Az estis csak addig marad, amíg le nem „pörög” a beengedés utáni ágy-, étel- és tisztálkodószert-osztás. Az estis dolga az is, hogy a szűrésnél elkülönített részeket személyenként megvizsgálja, további sorsukról állapotuk szerint döntsön. Az estis után értelemszerűen az ún. éjszakás ügyeletes következik, ő marad reggelig.

A beengedés 18 órakor kezdődik, ekkor az előző napi névsort olvassuk fel, és engedjük be azokat, akik aznap is jelen vannak a listáról. (Természetesen akkor, ha a főntebb sorolt papírokkal rendelkeznek.)

Az üresen maradt helyeket a névsoron nem szereplő, de a beengedéskor jelen lévő emberekkel töltjük fel. Ha ők többen vannak a fennmaradó üres helyek számánál, akkor alapvetően két

¹⁵ Krémer: Van-e ma Magyarországon szegénység?

szempont határozza meg, hogy az ügyeletes kit enged be a szállóra:

- 1) Szinte mindig vannak olyanok, akik már előző nap is ott voltak, de nem fértek be. Őket ilyenkor a listák hátoldalára írja föl az ügyeletes, és másnap ennek a várakozó listának a sorrendje alapján tudja majd az aktuális ügyeletes feltölteni az üres helyeket.
- 2) Amennyiben várakozó lista nem készült, akkor alapvetően a kor és az egészségi állapot határozza meg a mindenkori ügyeletes döntését.

A fenti beengedési gyakorlattal egyszerre lehet biztosítani azt, hogy a szállóban éjszakázó hajléktalannak a másnapi szálláshelye is meglegyen, és azt, hogy az ügyeletesek elejét vegyék annak, hogy az erősebbek, fiatalabbak maguk mögé szorítsák a gyengébbeket, öregebbeket. (A listás módszerrel ugyanis az erre irányuló kísérletek eleve okafogyottak, hisz az előző napi fektető adja meg a beengedés sorrendjét.)

Ismereteim szerint nincs másik éjjeli menedék, ahol alkalmaznák ezt a rendszert, és más jellegű ún. kapuőr szerepről sem tudok. A már említett Bórszéki úti krízisszállón az érkezési sorrend volt a mérvadó úgy, hogy magát az érkezési sorrendet senki sem felügyelte, jöllehet 25-30 férőhelye tudott csak a szálló biztosítani, így arra jelentkező volt bőven.

Van, ahol a férőhelyek száma a beengedés felügyeletét nem teszi szükségessé, mert abból van elég, de itt meg épp a túl sok ember összezártsága miatt lenne fontos valamiféle kontrolláló rendszer.

Erre a legjobb példa (vagy inkább a legrosszabb) az FSZKI Előd utcai éjjeli menedéke, ahol 248 férfit tudnak elszállásolni folyamatos beengedés mellett, de minden külső kontroll nélkül. Értve ez alatt azt, hogy ha valaki rendelkezik ÁNTSZ-papírral és tüdőszűrővel, akkor bemehet, és „jó éccakát”. Ennek az lett az eredménye, hogy az általam ismert hajléktalanok egybehangzó állítása szerint ez rosszabb és veszélyesebb hely, mint a börtön. Mindennapos az agresszió, a verekedés és a lopás.

Visszatérve a „jászberényi modellhez”, az a fentebb ismertetett beengedési gyakorlat előnye, hogy az „A” fapad átlagos életkora 47 év, sajnálatos mellékhatása azonban az, hogy sok a rendszeres vendégünk, akik bizony már életvitelszerűen használják ezt a szálló típust. A múlt év során 34 ember volt, az 52 férőhely mellett, aki legalább minden második éjszakáját a fapadon töltötte, ebből 5-en mind a 331 nyitvatartási nap alatt a szállón tartózkodott. Az egész

év során 243-an fordultak meg az éjjeli menedéken átlagosan 66 napot töltve ott.

A beléptetés után az ágyhelyek kiosztása következik, ami természetesen szintén az ügyeletes reszortja.

A helyek kiosztásánál a beengedéshez hasonló gyakorlat érvényesül. Először a sorrend alapján folyamatosan feltöltjük a szálló fekvőhelyeit a nagyszobától kezdve, a kishabán keresztül, egészen a folyosós és „fürdős” helyekig. Ami „színezi” az ágyosztás feladatát az az, hogy a fapadon emeletes ágyaink vannak, ezért ennek megfelelően az idősebb lakókat - nagyjából 50 év felett –, a sérülteket és betegeket igyekezzük az alsó ágyakon elhelyezni, míg a többieknek be kell érniük az általában kevésbé népszerű emeleti fekvőhelyekkel.

Ha valakinek speciális kívánsága van, például nem akar a szobákban aludni, mert – a gyakorta hallott indoklás szerint - ott „befullad”, vagy, mondjuk, fiatalabb kora ellenére is alsó ágyat szeretne, akkor ezeknek az óhajoknak csak úgy tudunk eleget tenni, ha a szállón működő orvostól, esetleg más egészségügyi intézménytől hoz az illető olyan igazolást, ami alátámasztja a kérését.

Az előbbieken túlmenően az ügyeletes munkája megközelítőleg ugyanaz, mint a más éjjeli menedékhelyeken dolgozó munkatársaké: beengedés után szerény vacsorát oszt (leves, vajas kenyér, tea), kiadja a törölközőket, a sampont-szappant, és a mosóport is.

Este a lakók tévét nézhetnek a folyosón.

A tévé nyugtató-fegyelmző szerepét nem lehet alábecsülni, hangozzék akármilyen kiábrándítóan is. (Ez egyébként nem is olyan meglepő, elég, ha arra gondolunk, hogy a televíziózás azon kevés ún. passzív tevékenység közé tartozik, amelyet társas formában is lehet végezni, sőt, a televízió épp csak egy évtizede még az efféle szállóknál jóval nagyobb közösségek számára is témateremtő funkcióval bírt.)

A televízió „áldásait” különösen akkor érzi meg az ember (az ügyeletes), amikor a készülék épp nem működik: ilyenkor a pseudo-társas foglalatosság elmarad, kevesebb a közös téma, és több ideje van a lakóknak arra is, hogy „megtalálják egymást”.

VIII.2.4. Az ittasságról

Viták és veszekedések mindettől függetlenül is könnyen kialakulnak a szállón.

Többek között az ilyen szituációk esélyét igyekszünk csökkenteni akkor, amikor a beengedésnél nem engedjük rögtön föl a részeket a szállóra. Ilyenkor a hajléktalanok -

ittasságuk mértékétől függően – egy, másfél vagy két órát az udvaron kénytelenek eltölteni. Az udvarnak erre a célra kialakított része fedett, így az „átmeneti karantén” esős időben sem embertelen. Az éjjeli menedékhelyek világát nem ismerők ugyanis gyakran szisszennek föl a részekkel kapcsolatos szigor hallatán. Nincs igazuk, ezek a szabályok elsősorban az ittas hajléktalanok érdekeit szolgálják, és csak másodsorban a szálló nyugalalmát.

Ha ugyanis a részeg szállóvendégek a hidegből hirtelen bemennek a fapad melegébe, akkor jó eséllyel rosszul lesznek, amint az számtalanszor meg is történt, például az én ügyeletességem során is. A másik ok természetesen az, hogy a részeg ember esetleg úgy viselkedik majd a szállón, aminek a következménye akár rövidebb vagy hosszabb idejű kitiltás is lehet a fapadról, márpedig ez egyik „félnek” sem lehet érdeke. Sajnos az alkohol - és ezt a szállón igazán megtapasztalhattam – tényleg képes, ha csak időlegesen is, alapvetően megváltoztatni az ember személyiségét – és csak a legritkább esetben teszi azt kezelhetőbbé.

Reprezentatív statisztikára sajnos nem tudok hivatkozni, de a saját tapasztalataim alapján bátran ki merem jelenteni, hogy a lakók közötti viták, veszekedések, verekedések oka 85%-ban az alkohol rovására írható. (Ez persze nem jelenti azt, hogy a hajléktalanok ugyanilyen arányban lennének alkoholisták – még, ha a közvélemény ezt is hiszi.)

Több olyan rendszeres lakónk van, aki az esetek túlnyomó részében könnyen kezelhető, együttműködő, az esetleges konfliktusok során pedig leginkább békítő félként szerepel. Azonban még ezeknél a hajléktalanoknál is megengedhető az az általánosító megjegyzés, hogy kisebb-nagyobb időközönként (három-négyhetente) „beisznak”, ami alapvetően (!) változtatja meg az attitűdjüket, agresszívak lesznek, kötözködők és antiszociálisak. Ez a Jekyll/Hyde-féle megdöbbentő változás csak a fent említett két-három órás udvari „detoxikálással” tartható féken, aminek a legfőbb haszonélvezője mégis csak az adott hajléktalan, aki így elkerüli azt, hogy a szállófegyelem durva (és bizonyos fokig akaratlan) megsértéséért el kelljen hagynia az éjjeli menedékhelyet.

VIII.2.5. A szankciókról

Komolyabb probléma, fegyelemsértés (ön- és/vagy közveszélyesség) esetén az éjszakai ügyeletes általában a „teamig kitiltva” formulával él, ami azt jelenti, hogy a kitiltott lakó legkésőbb hétfőn, a team-megbeszélés után érdeklődhet arról, pontosan hány nap kitiltást kapott.

Az egyénileg kiszabható egyhetes kitiltásnál hosszabb büntetéshez ugyanis a team jegyzőkönyvben dokumentált, egyszerű többséggel meghozott döntése szükséges.

Kevés a vitatható eset, az egyes előterjesztések megítélése is többnyire konszenzusos. Ha például valaki teltház esetén elhagyja a szállót, az egy hétre automatikusan kitiltja magát. Vagy, ha valaki ugyanezt teszi, igaz nem teltház esetén, akkor az illető arra az éjszakára veszti el azt a jogát, hogy visszatérhessen a szállóra. A kitiltás legfőbb és leggyakoribb okai: a lopás, az agresszió, verbálisan és tettelesen, azaz a verekedés vagy valaki megverése.

Előfordul ugyanakkor az is, hogy két ember úgy esik egymásnak, hogy sem a vita oka nem tisztázható, sem a békülésre nincs esély. Bár logikusnak tűnne, a két verekedő egyidejű kitiltása mégsem célravezető, mert a hajléktalanok a szálló konfliktusait ilyenkor kívülre is „magukkal viszik”, és közterületen esnének egymásnak, minden külső kontroll nélkül. A bevett és bevált eljárás ilyenkor az, hogy valamelyiküket – lehetőleg a kezdeményezőt - azon nyomban kitiltjuk, míg másnapról már a másik fél sem jöhet be a szállóra egészen addig, míg a kiszabott kitiltási ideje le nem jár.

Nem példa nélküli az sem, hogy az ügyeletes nem bír a megfegyvelmezni szándékozott lakóval, mert az nem fogadja el a kitiltás tényét, így az ügyeletes kénytelen belenyugodni abba, hogy az „agresszor” a szállón marad éjszakára. Ilyenkor reggel ismét közölni kell vele a kitiltást. Az ügyeletes ilyenkor a hajléktalan pihenésének és kijózanodásnak köszönhetően általában már több „megértésre” talál.

A kitiltás minősített esete az ún. szociális munkás elleni agresszió, amikor a szálló lakója a fenyegetettség érzetét kelti az ügyeletesben. Ennek a szálló egész területéről való végleges kitiltás a büntetése.

VIII.2.6. Következtetések

Az „A” fapadról szóló szövegrész összegzéseként hadd húzzam alá még egyszer, hogy a fapadon dolgozó ügyeletesek feladatait leginkább a többség nyugalmanak a biztosítása jelöli ki. Ez a legfontosabb, természetesen azok mellett az evidens funkciók mellett, hogy a szolgáltatást igénybevevő hajléktalanok hozzájussanak némi szerény enivalóhoz, legyen lehetőségük a tisztálkodásra és mosásra, és elfogadható körülmények között, fedél alatt tölthessék el az éjszakát, persze úgy, hogy mindeközben ne kelljen félniük sem attól, hogy meglopják, sem attól, hogy bántalmazzák őket.

Ezek között a keretek között természetesen a „szociális munkásoknak” igen szerény

lehetőségei vannak arra, hogy egyéni problémák kezelésére is vállalkozzanak, és a lelkes fiatal munkatársaknak el kell fogadniuk azt a kiábrándító ténytet is, hogy ez az ellátási forma nem a hajléktalanság megszüntetésére szolgál, sőt, arra nem is alkalmas.

Rehabilitációról ugyanis az „A” fapad esetében végképp nem beszélhetünk, ami persze távolról sem jelenti – ismétlem – azt, hogy az ilyen típusú hajléktalan-ellátásban dolgozóknak nem kellene törekedniük a mindenkori „végcél”, a kiléptetés, azaz a társadalmi reintegráció elérésére.

Azt gondolom, hogy ennek érdekében legalább két olyan dolog van, amit a fapadon „szolgálatot teljesítő” szociális munkás megtehet:

- az új, frissen érkezett lakók kondícióinak minél pontosabb feltérképezését, és - pozitív eredmények esetén – a fapadra bekerülők minél előbbi továbbléptetését;
- állandó vendégek esetében pedig a tapasztalatokra meg az emberismeretre (és lehetőleg nem - a kölcsönös csalódásokkal és frusztrációval fenyegető – szimpátiára!) kell hagyatkozni akkor, amikor egy-egy hajléktalan esetében az ellátórendszer egy magasabb fokára való felléptetéséről dönt.

VIII.3. A „B” fapad

VIII.3.1. Helye az ellátásban

A hazai gyakorlatnak megfelelően a fapadként emlegetett éjjeli menedékhelyről általában az átmeneti szállóra visz, ill. vihet a hajléktalan-ellátásba bekerülő emberek útja - persze csak akkor, ha ehhez bizonyos, a korábbiakban már említett, föltételek teljesülnek.

Valamelyest tehát sajátosnak mondható az a modell, ami az általam legjobban ismert Jászberényi úti intézményben immár három éve működik. Itt ugyanis a fapad és az átmeneti szálló közé „beékelődik” egy köztes állomás az ún. „B” fapad, emelt szintű fapadnak is szokás nevezni. (Az egyik szebb napokat látott és meglehetősen művelt, idős lakónk egyszer gúnyosan a pokol és mennyország közti purgatóriumnak nevezte a „B” fapadot.)

Ehhez hasonló logikával működik még a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Miklós utcai speciális éjjeli menedékhelye, de ezzel aztán teljessé is vált a felsorolás.

Amint arra az előző szövegrészekben már utaltam a „B” fapad lakói elsősorban az éjjeli menedékhely első grádicsáról, az „A” fapadról költözhetnek át, ugyanakkor lehet az utcáról is jelentkezni, sőt, arra a nem igazán örvendetes esetre is volt már példa, hogy valaki az átmeneti szállóról jutott ide – vissza.

VIII.3.2. A rendszer jellege

A „B” fapad – működését, szolgáltatásait és elvárásait tekintve - az éjjeli menedékek, és az átmeneti szállók sajátos hibridintézménye. Az éjjeli menedékhelyek működési mechanizmusát követi annyiban, hogy itt is csak éjszakára lehet elfoglalni a szállást, ahol a lakók továbbra sem tudnak látogatókat fogadni, valamint az egyéni esetkezelést is ugyanúgy kénytelenek nélkülözni, mint a többi éjjeli menedékhelyen. (A „B” fapad a „személyzet” szempontjából is az éjjeli menedékhelyhez tartozik: ugyanaz az a „fapados team” viszi ezt a szállót is, mint az „A” fapadot. Az éjjeli menedék ügyeleti szobájának egyik vége az „A”-ra, másik vége pedig a „B” fapadra nyílik, így az éjszakás mindkét szálló ügyeletét egyszerre el tudja látni.)

Az átmeneti szállók működését követi azonban a „B” fapad annyiban, hogy az, aki felvételt nyer ide, az 1 + 2 (bizonyos esetekben akár 3) hónapot is maradhat, és ez alatt a viszonylag hosszú idő alatt saját ágya és szekrénye van, ami – könnyű belátni – az éjjeli menedékhelyeken tapasztalhatónál jóval nagyobb „otthonosságérzetet” nyújt a hajléktalan embernek. A hajléktalanok részéről is megtett erőfeszítéseknek ezt a visszaigazolását csak erősíti az, hogy a „B” fapadon önellátás van, amihez a szálló biztosít fürdési, főzési és mosási lehetőséget.

VIII.3.3. Az elvárások a lakókkal szemben

Fontos, talán a legfontosabb kritérium, hogy a „B” fapadra bekerülő lakónak már munkából eredő jövedelemmel kell rendelkeznie, az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy az ezt számon kérő szociális munkások nem érzik föladatuknak annak ellenőrzését, hogy a jövedelem esetleg a fekete gazdaságból származik-e. (Álszent dolog volna egy a társadalomból kirekesztett, „kirekesztődött”, de oda visszakerülni szándékozó embertől, egy hajléktalantól nem pusztán azt elvárni, hogy újra jövedelme legyen, hanem azt is, hogy az ne

fekete munkából származzon.)

A „B” fapadon klasszikus értelemben vett előtakarékosági követelmény még nincs, de az itt lakóknak a beköltözéstől számítva minden hónapban be kell tenniük a folyószámlájukra 10 ezer forintot. (Ennek persze – ahogy mondani szokták – „szükséges, de nem elégséges föltétele”, hogy a hajléktalan nyisson valamelyik pénzintézetnél egy folyószámlát.)

Fontos – ezzel kapcsolatos – követelmény még az is, hogy a harmadik hónap végén a folyószámlán minimum 30 ezer forintos egyenlegnek kell lennie: ha a „B” fapad lakója ezt nem tudja tartani, akkor a férőhelye automatikusan megszűnik.

Ugyanezt a szigorú szankciót vonja maga után az is, ha a lakó kétszer részegen jön be a szálláshelyére. Ez utóbbi szabályt azonban nem szokás ilyen „betűhű szigorral” alkalmazni: a valóságban legalább 8-10 alkalom kell ahhoz, hogy valaki megkapja a második X-et is (a „B” fapad számítógépes dokumentációjában X jelzi az ittasságot). Szembeötlő különbség a hagyományos éjjeli menedékes gyakorlathoz képest, hogy a „B” fapadon nem kötelező minden éjszakát bent tölteni. Sok lakónak éppen azért jó a „B” fapad, mert éjszakába nyúlóan vagy váltott műszakban dolgozik valahol, ami miatt az „A” nyitására nem érne oda időben, márpedig az éjjeli menedékek általában kapásból megtelnek. Ugyanennek a „puha szabályozásnak” köszönhetően a „B” fapad lakóinak lehetősége (és több ideje) van arra, hogy az esetleges távolabbi családtagokkal, ismerősökkel újra felvehessék a kapcsolatot, és azt ápolni is tudják. A kimaradást azonban itt is jelezni kell, mert ha valakiről a „B” fapad ügyeletesinek három egymást követő napon keresztül nincs információja, akkor a férőhelyet ugyanúgy kénytelen megszüntetni, ill. másnak kiadni, mintha a lakó más módon sértette volna meg az előírásokat.

VIII.3.4. A működés

A „B” fapad esténként egyszerre nyit az „A” fapaddal (18 órakor), de az itt lakók 22 óráig bezárólag még elfoglalhatják a számukra fönntartott helyeket. (Ha valaki 22 óra után érkezik, azt általában nem szankcionáljuk, de az illető figyelmét nyomatékosan fel szoktuk hívni ilyenkor arra, hogy a késői érkezést jól fölfogott érdeke előre bejelenteni valamelyik szociális munkásnak.)

Az „A” fapadnál említett szankcionálandó viselkedés- és magatartásformák természetesen itt is kitiltással járnak, de ezek előfordulása nem annyira jellemző.

Ez a tény is alátámasztja az alkohol szerepét a konfliktusok kialakulásában, hiszen míg az „A”

fapadon általánosnak mondható az „alkoholizálás”, addig a „B” fapadon ez már kevésbé elfogadott. Ha mégis előfordul a „B” fapadosok között az ittas állapot, akkor az érintett inkább szállón kívül tölti az éjszakát, vagy megvárja amíg kijózanodik. A „B” fapad nyugalma jó mutatja, hogy a „valóság próbáját kiálló” szabályok nem önkényesek, hanem a hajléktalan-ellátásba bekerülő emberek érdekeit szolgálják.

A „B” fapadról történő kiköltözés után 48 óráig megőrizzük a hátrahagyott személyes holmikat, a kiköltözés után pedig, 30 napon belül - legalábbis a „B” fapados megállapodás alapján - jelentkeznie kell a lakónak az átmeneti szállón, ún. felvételi beszélgetésre. (A „fölkészülésben” tudunk és szoktunk is segíteni.)

Az átmeneti szálló minden héten két embert felvételiztet, és ezekre a elbeszélgetésekre hétfő reggel 9 órakor személyesen kell feliratkozni. Igazságosabb módszer híján az első két feliratkozó kapja meg az elbeszélgetés lehetőségét, ám a módszert nagyban finomítja az, hogy nekünk, szociális munkásoknak elsőbbségünk van: ha van „jelöltünk” a „B” fapadról, akkor már vasárnap este felírathatjuk a nevüket a felvételizendők listájára. A felvételi döntés az átmeneti szálló teamjén múlik.

Fontos szabály az is, hogy a „B” fapadról kiköltöző lakónak három hónapig nem lesz lehetősége arra, hogy (vissza)jelentkezzen ugyanabba a szállóba, a „körben járást” megelőzendő.

VIII.3.5. Változtatható keretek

A „B” fapad talán legkomolyabb előnye abban áll, hogy folyamatosan változik a működési kerete, azonban nem önkényesen, hanem a változó kihívásoknak megfelelően, rugalmasan. Kezdetben például még nem a mostani gyakorlatnak megfelelő havi +10 ezres folyószámla bemutatása volt a lakhatás föltétele, hanem az, hogy a lakó rendelkezzen igazolással a munkahelyéről.

Ez a módszer azonban kétszeresen is kudarcot vallott: egyrészt voltak olyanok, akik hamis papírokkal igazolták munkaviszonyukat, noha nem dolgoztak sehol; másrészt akadtak olyanok is, akik nem tudtak semmilyen papírt sem hozni a munkavégzéséről, jóllehet tisztességesen dolgoztak, csak éppen feketén...

Az 1+2 hónapos szabály is csak a szálló működésének harmadik évében alakult ki. Kezdetben eleve három hónap volt a lakó számára rendelkezésre álló idő, ám az esetek többségében már

az első hónapban eldőlt, hogy valaki képes-e létezni a „B” fapad elvárásai szerint, vagy sem. Ezért is döntöttünk úgy, hogy az első hónapban jobban odafigyelünk az újonnan bekerülő hajléktalan emberekre, és amennyiben ez idő alatt többször is részegen jelenik meg valaki, vagy négy hét elmúltával sem tud pénzt bemutatni a számláján, és általában érezhető, hogy nem tud működni a B-n, akkor más jelentkezőnek szavazunk bizalmat, hiszen minden „fölszabaduló” helyre többen és hosszabb ideje is várnak már.

Ha azonban az első hónap során „beválik” az illető, akkor a hosszabbítást automatikusan megkapja (elérve az eredeti szabályozás három hónapos limitjét), amelyet nagy valószínűséggel békében le is tölt majd, hiszen időközben – a kölcsönös bizalomnak köszönhetően - az ügyeletes toleranciaszintje is nő a lakóval szemben.

(Ezzel magyarázható az a főntebb említett gyakorlat, hogy 8-10 „valódi” részegség kell a kiköltöztetéssel szankcionált két „adminisztratív részegséghez”.)

A „B” fapadon jelenleg is zajlik bizonyos reform. Ezek közül a törekvések közül talán az a legfontosabb, hogy szeretnénk elérni: az átmeneti szállón dolgozó munkatársaink már a felvételi beszélgetés előtt ismerkedjenek meg a „B” fapad lakóival, sőt, vegyenek részt a „jelöltállításban”. És fordítva is: az átmeneti szálló „aspiránsai”, hadd ismerkedjenek meg az átmeneti szállóval még „B” fapados korukban. Ez többek között megerősítene, valóságosabbá tenné a szállók közötti lépcsőzetes kiléptetőrendszer elméleti jellegét.

A törekvés világos, a módszer még nem: az átmenetben dolgozó munkatársakat nem kívánjuk még azzal is terhelni, hogy – például - heti rendszerességgel jöjjenek át „fölmérni” a lakókat. Jelenleg valamiféle konszenzusos adatlap megszerkesztése tűnik a leginkább járható útnak. Vázlatos terveink szerint ezt a „B” fapadot elhagyni szándékozó lakóinkkal töltetnénk ki, de a teamben ugyanilyen népszerűségnek örvend az az elképzelés is, hogy az átmeneti szállón rendszeres időközönként megrendezett nyílt nap során könnyítsük meg a jelentkezők és felvételiztetők dolgát egyaránt.

VIII.3.6. Rugalmas reagálás lehetősége

A „B” fapad jól hasznosítható, és ezért fontos tulajdonsága, hogy működési keretei, épp kísérletező jellege miatt, nem kötött. Így hatékonyan tud reagálni az aktuális, időleges problémákra is. Jó példa erre az idei, különösen kegyetlen tél, amikor december-január fordulóján – erre a média is fölhívta a figyelmet – mintegy 80 hajléktalan lett fagyhalál

áldozata, és még megbecsülni is lehetetlen azoknak a számát, akik ugyan elkerülték az effektív fagyhalált, de elhasznált szervezetüknek, legyöngült immunrendszerüknek a kemény tél adta meg a végső döfést. (Az „indirekt” haláleseteken kívül meg kell még említeni azokat a hajléktalanokat, akiknek elfagyott végtagjait kellett amputálni, hiszen a végtag-csonkolt hajléktalanoknak már végképp semmi esélye nem marad arra, hogy valaha is önfenntartóvá váljanak, akik képesek a társadalomba való visszailleszkedésre.)

A szóban forgó időszakban sajnos nekünk is tízesével kellett elküldenünk az embereket a teltházás „A” fapadról, miközben azzal kellett szembesülnünk, hogy a „B” fapad csak „félházzal” üzemel. Ekkor tehát úgy változtattuk meg a „purgatórium” szabályzatát, hogy oda minden hatvan évnél idősebb „A” fapadost áttettünk. Így feltöltöttük a téli hidegben fényűzően üres „B” fapadot és az „A”-n is tudtunk újabb helyeket biztosítani. (Ma már tudjuk, hogy sajnos még ez sem volt elég.)

Itt jegyzem meg, hogy idősek számára állandó jelleggel is üzemelnek ún. védett fapadok. Ilyen az Előd utcai speciális éjjeli menedékhely, mely 50 idős, elesett és kiszolgáltatott férfi befogadására kész. Ugyanígy paraméterekkel működik, csak éppen nőknek, a Dózsa György úti védett éjjeli menedék. Mindkettőt az FSZKI üzemelteti.

Visszatérve a saját portámra: „B” fapad átmeneti könnyítéssel fölvelt idős lakóira természetesen más elvárások vonatkoztak, mint a fent ismertetett „B” fapados követelmények. Idős lakóink közül például egynek nem volt öregségi nyugdíja sem, tőle csupán azt vártuk el, hogy bentléte alatt legalább annak járjon utána. A többi nyugdíjas „B” fapad-lakónak egy szinte jelképes, havi +5000 forintos „vagyongyarapodást” kellett igazolnia, azon kívül csupán az alkoholra vonatkozó szabályokat kértük számon rajtuk. A „B” fapad téli öregjei közül a többség azóta visszakerült az „A” fapadra, harmadrészüket pedig megpróbálkozott az átmeneti szálló felvételijével. Kivétel nélkül sikerrel jártak.

VIII.4. Az átmeneti szálló

VIII.4.1. A keretek

A Jászberényi úti átmeneti szállón hat szociális munkás és egy asszisztens dolgozik. (A szociális munkások között a nemek aránya kiegyenlített, három férfi és három nő.) Egy

munkatársra átlagosan 4-5 gondozott jut, a gondozás pedig nem lehet kevesebb kéthetente egy óránál, ezenkívül a napi 24 órás ügyeletet is mindenképp szociális munkás végzi. Nagyjából ez az, ami megkülönböztetheti az egyébként hasonló rendszerben működő átmeneti szállót a másiktól. Például az FSZKI Mester utcai szállóján csak napközben van jelen szakember, és éjszaka már csak portás ad ügyeletet.

A már említett gondozás legfőbb célja – akárcsak az egész hajléktalan-ellátó rendszerben - a reszocializálás, amely feltételei sokkal kedvezőbbek ennél a formánál.

Az átmeneti szálló huszonnyolc férőhelyes, a betegszoba pedig még további négy ember ellátására képes. Ez utóbbival együtt kilenc szoba van a szállón, melyek kettő- és négyágyasak.

A szobák egyike az ún. absztinens szoba, ami a lakók külön kérésére (!) lett kialakítva. Ha valamelyik lakónak ivási problémái vannak, de szeretné azt legalább mérsékelni, és érzi, hogy a közvetlen környezetében lévő ittas / italozó ember látványa könnyen „bűnbe csábíthatja”, akkor a lakó kérheti, hogy a szálló ügyeletesei ebbe a szobába helyezték el, itt ugyanis a többiek sem isznak.

VIII.4.2. Bejutás és bent maradás

Bekerülni az átmeneti szállóra, amint az előző fejezetből is kiderült, felvételi elbeszélgetés útján lehet. A szálló munkatársai ilyenkor ún. életút interjút készítenek, amelynek feldolgozása során kell feltérképezniük, hogy a felvételiző milyen munkalehetőségekkel bír, valamint azt, hogy vannak-e súlyos alkoholproblémái.

Az átmeneti szállóra felvételt nyert lakó az első hónapban ingyen lakhat a szállón, hat hónapig maradhat, de esetenként a bentlakás időtartama további hat hónappal meghosszabbítható, azaz elérheti akár az egy évet is.

Az átmeneti szálló új lakója 2000 forintos kauciót fizet, amely a részére kiutalt szekrény, törölköző és ágynemű esetleges megrongálásából, elvesztéséből eredő költségek jelképes fedezetül szolgál. (A lakók az átmeneti szálló elhagyásakor – leltár ellenében – visszakapják a kaució összegét),

Az első, ingyenes hónap leteltével minden lakó havi 3000 forintos szállódíjat köteles fizetni. Követelmény még, hogy minden bentlakó rendelkezzen munkával. A bérkörülményektől függően személyre szabott szerződések kötnek az átmeneti szálló és a lakók között. Az

egyres szerződések közti legfontosabb különbség az előtakarékosági követelmények eltérő mértékében van: 5000 forinttól egészen 15000 forintig terjedhet ez a havi összeg. Az előtakarékoság azt jelenti, hogy ezzel az összeggel minden hónapban meg kell növelnie az addigi gyűjtött pénzét, és a kiköltözésig hozzányúlani nem lehet, tehát a pénz mennyisége folyamatosan csak nőhet. Az előtakarékoság oka pedig az, hogy az újboni utcára kerüléskor akár annyi pénz is rendelkezésére álljon a hajléktalannak, amivel a 2-3 havi kaució kifizetésével albérletbe tudjon költözni, amit a szállón töltött ideje alatt szerzett munkából a későbbiekben fent tud tartani. Az előtakarékoság esetenként nem is pénzgyűjtésre fordítódik, hanem törlesztésre. Ez nyilvánvalóan a „mélyebbre csúszást” gátolhatja hatékonyan.

(A fapadon ismerek olyan lakót, aki 240 ezer forintban megállapított rongálást nem tudott kifizetni - egy ereszcsonát próbált leszedni másodmagával egy tetőről, hogy aztán a fémet eladják - ezért le kellett ülnie a vagyoni kárral arányos szabadságvesztést. A benti időszak még jobban aláásta reszocializációs esélyeit, a férfi azóta is a szálló típusú ellátórendszerek Bermuda-háromszögében kering. A fönti előtakarékosági törlesztés talán rajta is segíthetett volna...)

Az átmeneti szálló biztosít ágyat, ágyneműt, szekrényt, főzési, mosási és természetesen mosdási lehetőséget is, amibe a „kincstári” WC-papír is beletartozik.

Az átmeneti szállók legnagyobb előnye azonban abban áll, hogy az ott dolgozó szociális munkások egyéni esetkezelést és komoly informális segítségnyújtást is biztosítanak a gondozottaiknak.

VIII.4.3. A szociális munka segítése

A hajléktalan-ellátásnak ebben a szállótípusában heti rendszerességgel tartanak team-megbeszélést az ott dolgozó szociális munkások, ami általában a heti események áttekintésével kezdődik, aztán valamilyen csoportfoglalkozással folytatódik és zárul.

A csoportfoglalkozás lehet esetszbeszélő típusú vagy ún. személyzeti irányú, ez utóbbi esetben a dolgozók egymás közötti „interperszonális” viszonyaikat tárgyalják meg. A megbeszéléseket a team-koordinátor vezeti, aki rendszerint pszichológus képzettségű, és ő vezeti a háromhetente kötelező szupervíziókat is.

VIII.4.4. A lakók segítése

A legkülönbözőbb közösségi szállások szabályzatában általában szerepel egy olyan demokratikus, „össznépi” gyűlés gondolata is, amely a személyközi viszonyokból, a rugalmatlan szabályokból fakadó konfliktusok, panaszok, lehetőleg informális (nem cenzúrázott, nem szankcionált) előadására és megoldására hivatott.

Efféle „panaszbizottság” elvben minden közösség szabályzatában megtalálható, az adott intézmény demokratikus működésének azonban az a fokmérője, hogy a szabályba foglalt gondolat érvényesül-e a valóságban is?

A Jászberényi úti átmeneti szálló havonta megrendezésre kerülő ún. lakógyűlése olyan közösségi intézmény, ahol a „felek” valóban érdemi vitát folytathassanak az életüket leginkább érintő kérdésekről.

A témák listavezetője a személyes konfliktusokkal kapcsolatos, de gyakran kerül szóba a lakók esélye a hajléktalanságból való kikerülésre, a lakás- és munkalehetőségekkel kapcsolatos bajok-remények, illetve visszatérő toposza a lakógyűléseknek a hajléktalanok esélye a kapcsolatteremtésre, a párkapcsolatra.

VIII.4.5. Tovább lépési lehetőségek

Az intézmény fontos szolgáltatása az ún. rehabilitációs részleg, ami kizárólag az alkohollal kapcsolatos problémák orvoslására szolgál, a rászorulóknak akár két évig is igénybe vehetik, sőt, egy gondozottnak innen is esélye van arra, hogy bekerüljön az ellátó rendszer egy még magasabb szintjére, az ún. félutas házba.

A félutas ház leginkább egy albérlethez hasonlítható, ahol a lakóknak rezsit és egy jelképes összegű - 3000-5000 forintos - bérleti díjat kell fizetniük. Otltük alatt – ha igénylik (általában igénylik) - az egyéni gondozás lehetősége folyamatosan fennáll. A félutas ház lakói fogadhatnak vendégeket is, a megkötés csak annyi, hogy a „vendégszeretet” nem terjedhet ki az ott alvásra, vagyis a jogosultakon kívül más – így élettárs sem – költözhet a félutas házba.

Bár a félutas ház lakói akár öt évig is maradhatnak az ellátórendszernek ebben az intézményében, azért a szociális munkások azt az elvárást mindig hangsúlyozzák a lakók felé, hogy a félutas szálló legfőbb célja az, hogy a lakóknak olyan élethelyzetet teremtsünk, ami lehetővé teszi a minél előbbi önállósodást, a kiköltözést. (A félutas házzal kapcsolatos tapasztalatok még igen szegényesek: ez az intézményi forma ugyanis alig egy éve működik csupán.)

IX. Mozgás a Jászberényi úti szállók között

Munkám során készítettem egy kisebb kutatást arról, hogy mennyire sikeresen alkalmazkodtak a megváltozott körülményekhez azok a hajléktalanok, akik még akkor kerültek a fapadról az átmeneti szállóra, amikor még nem vezettük be a köztes szintet képviselő ún. „B” fapadot; és mennyire azok, akiknek már lehetőségük volt arra, hogy a „B” fapadon is „készülhessenek” a felsőbb szintek, elsősorban az átmeneti szálló „meghódítására”?¹⁶

A Jászberényi út különböző szállótípusainak 1998-as – ekkor még nem működött a B-fapad, majd 2000 tele – 2001 tavasza közti időszak névsorait összevetve a következő eredményekre jutottam.

A még „B” fapad nélküli első féléves periódusban nyolc ember került a fapadról az átmenetire, közülük két gondozottat valamivel később már ki is tiltottak a szálló egész területéről. (Érdekes, hogy mindkét esetben a teljes kitiltással szankcionált fegyelemsértés az egyik legsúlyosabb, az ún. szociális munkás elleni agresszió volt.)

A nyolc férfiból három visszakerült a fapadra, közülük kettő alkoholprobléma miatt volt kénytelen elhagyni az átmenetit, egy pedig azért, mert nem tudta az előtakarékosságát fizetni. Ő alig három hónapot tudott eltölteni a szállón, míg a másik kettő még ennyit sem, ők ugyanis másfél hónap múlva távoztak.

A vizsgált időszak mintájából csupán hárman tudtak bent maradni a Jászberényi út biztosította legmagasabb szintű szállón, az átmenetin. Utánanéztem hármójuk utótörténetének is, hogyan alakult a sorsuk az átmeneti szállós időszak után: egyikük albérletbe költözött, még az ideje letelte előtt, a másik kettő viszont letöltötte a rendelkezésére álló időt, majd - a bejegyzések alapján - ők is albérletbe költöztek, ám zavarba ejtően rövid idő után újra a lépcsősor legalján találták magukat: visszakerültek a fapadra. (A sors szomorú fintoraként így aztán hamarosan személyesen is megismerhettem őket.)

A 2000. november és 2001. áprilisa közti, már „B” fapadot is üzemeltető időszakban tizenhárom ember került az „A” fapadról a „B”-re, közülük három azóta már az átmenetin van, és információim szerint sikert boldogulniuk. (A sors újabb, ezúttal kevésbé szomorú fintora, hogy az egyikük éppen az a férfi, aki már az első mintában is szerepelt – igaz nem túl nagy sikerrel.)

Négyen továbbra is a „B” fapadon vannak (legalábbis így volt, amikor ez a felmérés készült),

¹⁶ Gyurkovics: Aki A-t mond, mondjon B-t is!

ami természetesen azt jelenti, hogy nekik éppúgy megvan a lehetőségük továbblépni, mint az előbb említett társaiknak. Öten vannak azok, akik a „B” fapadról visszakerültek az „A”-ra, közülük négyen az alkohol miatt, egy gondozott pedig azért, mert nem fizetett. A „tizenhármak” közül egy férfi már a „B” fapadról (!) albérletbe költözött, és ott – a hírek szerint – szerényen, de kiegyensúlyozottan él.

Láttuk tehát, hogy az első mintából csak egy „sikertörténet” született, míg „B” fapadhoz kapcsolódó másikban egy (relatív)siker már ott, a köztes stációban bekövetkezett, míg további hét férfi előtt még csak most nyílik majd meg ez a lehetőség. Azt is fontosnak tartom jelezni, hogy már magát a lehetőséget is többen kapták meg a továbblépéshez akkor, amikor működött a „B” fapad, szemben azzal az időszakkal, amikor még nem. Meggyőződésem, hogy ezzel magyarázható az az egyáltalán nem hibahatáron belüli eltérés is, hogy az első minta csak nyolc, míg a második már tizenhárom személyből állt. A fokozatos, lépcsőzetes rehabilitáció létjogosultságát legjobban talán az az eset bizonyítja, amelyik mindkét mintába bekerült. Másodszorra neki is jobban sikerült alkalmazkodnia az egyre több kihívással járó körülményekhez.

Tisztában vagyok persze azzal, hogy a fenti „esettanulmányok” kevesek ahhoz, hogy tudományos megalapozottsággal ki lehetne jelteni: az átmeneti stációt jelentő „B” fapadok növelik a hajléktalanok társadalmi reintegrációjának esélyét. Én azonban – nem utolsó sorban személyes tapasztalataimtól fölbátorítva – szívesen teszek hitet a „B” fapad intézménye mellett.

Meggyőződésem, hogy a hajléktalan-ellátásba kerülő emberek sikeres és tartós (!) reszocializációjára csak az egymásra épülő és egymással kooperáló, lépcsőzetes szállók működtetése jelenthet megoldást, és meggyőződésem az is, hogy ebben a lépcsősorban különös jelentősége lehet a mi „B” fapadunkhoz hasonló átmeneti-felkészítő szállótípusnak is.

X. Összehasonlító vizsgálat

A 2000/1 Esélyben jelent meg Bényei-Gurály-Győri-Mezei „Tíz év után” című írása, mely egy gyorsjelentés volt a fővárosi hajléktalanokról. Ehhez kérdőívet szerkesztettek, melyet minden

év február 3-án lehetőség szerint elérhető fővárosi hajléktalannal igyekeztek kitöltetni. A kérdés célja egy világosan áttekinthető pillanatfelvétel elkészítése volt, azokról, akik egy adott időpontban igénybe veszik a fővárosi hajléktalanellátó szolgáltatásokat. Ezen kívül az évente ismételt információgyűjtés lehetővé tette a szolgáltatásokat igénybevevőinek időbeli összehasonlítását. Előzetes egyeztetés és felkészítést követően a szállókon dolgozó szociális munkások a szálló lakóktól, az utcán levőktől pedig a tejáratosok vették fel az adatokat. A '97, '98, '99-es évek adatainak feldolgozásával született meg a már említett mű. Azóta elmúlt újabb három év, és a február 3-ai kérdések folytatódtak. A '99-es évet ebbe is bevonva, és hozzá véve még a 2000-es illetve a 2001-es év eredményeit, született egy frissebb gyorsjelentés, melynek címe A margó szélén lett, és előreláthatóan ebben az évben fog megjelenni, szintén az Esélyben.

Nekem a „Hajléktalanság 2002” elnevezésű salgótarjáni szakmai konferenciáról sikerült a kész írást megszerezni. Ezen felül hozzájutottam a kérdőívek utolsó három év Jászberényi úti szállójára vonatkozó összes adatokhoz is, melyeket ezúton is köszönök Gurály Miklósnak.

A kérdőívek évről-évre az alapvető adatokat igyekeztek megtudni a hajléktalanokról: nem, kor, iskolázottság, lakhatás, hajléktalanság kezdete, jövedelem-források, kapcsolatok stb. Az adatgyűjtés helyét – átmeneti szálló, fapad, utca - a kérdőívben szintén meg lehetett állapítani. Ez azért is fontos, mert így nemcsak a szolgáltatásokat igénybevevők időbeli összehasonlítása lehetséges, hanem nyomon követhetők az esetleges változási tendenciák a szállótípusokon belül, és azok között is, az ellátórendszer értékelése és továbbfejlesztése érdekében.

Röviden az öt év két gyorsjelentésének eredménye az, hogy összetételükben nincs jelentős eltérés az utcán, fapadon vagy átmenetin élő hajléktalanok között, ahogy a szolgáltatások igénybevevőinek megkülönböztetése nélkül az évek múlásával sincs változás általában a hajléktalanok összetételében. Sem térben, sem időben nincs tehát érdemi változás.

Változatlan maradt az elmúlt évek során a szállókon, közterületeken megforduló korösszetétele, a férfiak és nők aránya, iskolai végzettség szerinti összetétele, és nem azért van ez így, mert minden évben ugyanott, ugyanazokat lehetett megtalálni. Az utolsó három felvétel során a megkérdezettek 85% ugyanis kicserélődött- tudtam meg A margó szélén-ből: „Korábban azt gondoltuk, hogy a fővárosi hajléktalansorban élők- kisebb eltérésekkel- lényegében minden évben ott fogjuk találni megkérdezettjeink között. Meglepett bennünket, hogy ez az egyszerűnek tűnő előfeltevésünk mennyire nem igazolódott be. A 2001. február 3-án megkérdezett 2522 ember 29%-ával találkoztunk az egy évvel korábbi adatfelvétel során

is, 24%-okkal két évvel korábban, 15%-okkal mindhárom időpontban”.¹⁷

Az átmeneti szállókon megkérdezettek 1/4-e, az éjjeli menedékhelyeken a lakók 1/10-e, a közterületeken feleltek 1/20-a került bele mindhárom évben a megkérdezettek körébe. Az ellátórendszeren belül erős körbemozgás tapasztalható, ami már eleve megkérdőjelezi a szálló típusú szolgáltatás hajléktalanságból kiléptető erejét. Ugyanakkor ki-bemozgás is jól megfigyelhető a rendszerből/be, hisz az egyik évben megkérdezettek nagyobbik része nem jelent meg sehol a rákövetkező évben, jöllehet minden évben a válaszadók többsége válaszolta azt, hogy már több mint két éve hajléktalan.

A tanulmány kezdő oldalain leírt hajléktalan-tipológia alkalmazásával a gyorsjelentés szerzői megfogalmazták hipotézisüket „ mely szerint a hajléktalanság egy olyan életforma, melynek során az otthontalan-, lakástalan-, effektív hajléktalan-, fedélnélküli élethelyzetek váltják egymást, az egyikből a másikba gyakoriak a mozgások, s e „lakhatási” módbeli váltások egyik, de nem egyetlen állomása a hajléktalanellátó intézményrendszer: tágabb értelemben vett hajléktalanok (az otthontalanok) köre az ellátó rendszert egy adott időpontban igénybe vevők körénél jóval szélesebb, miközben az ellátó rendszert egy adott időpontban igénybevevők körén belül is egyszerre találjuk ott azokat, akik az említett helyzetekben voltak korábban, vagy lesznek később egy- egy hosszabb- rövidebb időszakon keresztül”.¹⁸

A ki-bemozgásnak, körbenjárásnak oka nem egyedül a speciális életforma, ahogy az életmódra jellemző mutatók homogenizálódásának sem, hanem az ellátórendszer – elméletben- egymásra épülő elemeinek szakmai- szabályozási logikájának a hibája. Az éjjeli menedékek és az átmeneti szállások lépcsőzetes rendszere a valóságban nem érvényesül.

A két tanulmány eredményei nélkül is látható a lakók körbenjárása és a mi szakmai helybenjárásunk. Ennek a nyomasztó érzésnek a hatására született meg nálunk a B-fapad is.

A B-fapad eredményeiben érezhető az említett elv, hogy a jobb kondíciójú, és esetleg az ellátó rendszerbe felülről bekerülő hajléktalan igyekszünk kiemelni. Az A-fapad és az átmeneti adatai túlnyomó többségben a kutatás általános érvényű eredményeit erősítik meg. Azonban egy-két esetben a Jászberényi úti adatokban tettenérhető a szálló típusok lépcsőzetes és egymásra épülő működési logikája.

2001. február 3-án az A-fapadon 55,2%-os volt a munkaképesek aránya, míg az átmenetin ez az érték 77,8% volt. Érdekes, hogy a gyorsjelentésből az derül ki, hogy az átmenetin minden évben kevesebb a munkaképesek aránya – 2001-ben ez a százalék 50 volt-, mint a fapadokon,

¹⁷ Gurály-Győri-Mezzei-Pelle: A margó szélén

¹⁸ Gurály-Győri-Mezzei-Pelle: i.m.

ahol az érték 65% volt. Megítélésem szerint annak, hogy a jászberényin fordított a tendencia az az oka, hogy a sima fapadon az említett beengedési rendszerrel nagyobb lehetőséget nyújtunk az öregeknek és az elesettebbeknek a bejutásra, az átmenetin a magas munkaképesek aránya pedig azt jelzi, hogy az éjjeli menedéken dolgozó munkatársakkal is összehangolva, a hajléktalan létből kilépni képes emberek rehabilitációja a fő profilja eme szálló típusnak. A lépcsőzetes kiléptető rendszer logikájának megfelelően a B-n a vizsgált évben is 100%-os volt a munkaképesek aránya.(ld.: 1. melléklet)

Ugyanígy – és ugyanúgy maradjunk a 2001-es évnél- 100%-os a munkabérrel rendelkezők aránya a B-n. A rendszernek köszönhetően a Jászberényi úti átmenetin is sokkal jobb a rendszeres munkajövedelemmel bírók aránya mint általában. Ugyanis az itteni átmenetin ez az érték 85,2%, míg az összesített eredmény csak 56% a megkérdezettek arányában. Az A-fapadon megint épp fordított a helyzet: nálunk ez a szám 35,7% lett, míg a gyorsjelentés 49%-ban adta meg ezt az adatot.(ld.:2. melléklet)

Az éjjeli menedékhelyeken megkérdezettek %-ában		Az átmeneti szállásokon megkérdezettek %-ában
2001		2001
65	Munkaképes	50
30	Nincs rendszeres jövedelme	9
49	Van munkajövedelme	56
21	Van társadalombiztosítási jövedelme	31
44,4	Átlagos életkor (év)	44,9
37	50 évesnél idősebb	37

Forrás: Gurály-Győri-Mezei-Pelle: A margó szélén (még nem került kiadásra)

Az elmúlt három év során egyre fiatalabbak kerültek az átmeneti szállásokra, ezzel egy időben az éjjeli menedékhelyeken megnőtt az 50 év feletti aránya, tehát az átmeneti szállásokon lakók átlag életkora csökkent, a fapadoké pedig nőtt. Így a korábbi adatokhoz képest ebben is kiegyenlítődés következett be a két intézménytípus között. A jászberényi esetében szintén a fapadon nőtt az átlagéletkor, és az átmenetin csökkent, de itt ez már nem kiegyenlítődést eredményezett, hanem szétválást. 1999-ben 43 volt az átlagéletkor mindkét szállótípusnál,

2000-ben már 45 volt a fapadon, és maradt 43 az átmenetin. Tavaly 47 év volt az átlagéletkor az A-fapadon, míg csak 41 az átmenetin. A B-fapadon folyamatosan alacsonyabb volt az átlagéletkor a másik kettő szállóhoz képest. 1999-ben 36 év, míg 2000-ben és 2001-ben 34 év volt az átlagos.

Véleményem szerint az első két példa fordított tendenciája, majd ez utóbbi erőteljesebb tendenciája az összevont adatokhoz képest azt mutatja, hogy a jászberényi munkatársai által végig gondolt rendszert annak megfelelően igyekeznek működtetni is. Alapvetően arról van szó, hogy az éjjeli menedék csak a túlélésben nyújthat segítséget, de a társadalomba való reintegrálásban nem, viszont az átmeneti szállónak már ez lenne a legfőbb feladata. A kilépés esélye a jobb kondíciójú hajléktalan számára nagyobb. Ezért van, hogy az A-fapadon arányait tekintve több az öreg, a munkaképtelen és az öreg munkaképtelen. Az átmenetin ezeknek az arányoknak azonban már fordítottnak kell lenniük, hogy működő, rendszeres szociális munkával esély legyen a társadalomba való visszaléptetésre. A szállókat összekötő köztes lépcsőzet lett nálunk a B-fapad. A kis befogadó képessége miatt -12 férőhely- a kigondolt, és fentebb már ismertetett szerepének megfelelően, következetesen tudtuk föltölteni. Számomra az ismertetett szám adatok is ezt tükrözték.

Több szempontból igyekeztem még megvizsgálni, majd összehasonlítani az összevont eredményekkel, a Jászberényi úti szálló típusokat. Néztem iskolai végzettség, emberi kapcsolatok és családi állapot szempontjából. Megvizsgáltam még a hajléktalanná válás okait, és az azóta eltelt időt is. Ezek a vizsgálatok azonban semmi meglepőt sem hoztak. Tehát egyfelől a lakók összetételét tekintve nem volt különbség az adott kérdést illetően a szálló típusok között a munkahelyemen. Másfelől ezek az eredmények számottevően nem tértek el az általam használt gyorsjelentés végeredményeitől.

Van összehasonlítási alapom, mivel – mint már említettem- dolgoztam már más fapadon is, és számosat látogattam meg az évek során. Így merem állítani, hogy lehetőségeit tekintve az egyik legjobb szállón dolgozom. Mégis a legtöbb lakó körben jár a rendszerben, és időről időre ugyanazokat a problémákat produkálják. Tanulmányaim során, kisebb megszakításokkal, végig a hajléktalan ellátásban dolgoztam. Az évek során a visszatérő arcok és gondok miatt egyre jobban úgy érzem, hogy ez a rendszer csak „hibernálni” kívánja a hajléktalant, várva arra a pillanatra, amikor a „tudomány” már képes lesz megoldást kínálni a „betegségére”.

Összegzés

A rendszerváltás után hazánkban a hajléktalan-ellátás első, kezdeti szakaszát a szállás és a fedél nyújtásának kizárólagossága motiválta. Ez azonban csak tüneti kezelésnek bizonyult és bizonyul ma is, hisz ezzel pusztán annyit sikerült elérni, hogy a hajléktalan emberek túlélési esélyei megnőnek, de kizárólag hajléktalanságuk keretein belül, mert arra már nem fordított a szociális szféra elég figyelmet, hogy ki is léptesse őket valahogy ebből az élethelyzetből.

Mostanra már tudjuk, hogy a fedélnyújtás mellett legalább ilyen fontos a hajléktalan személyek mentális, egészségügyi, szociális gondozása, a hivatalos ügyeinek intézéséhez szükséges segítség megadása és a hajléktalanlétből kivezető út megtalálásának maximális segítése.

Az intézménytípusok differenciálódtak, szolgáltatásaikban finomodtak. Kérdés az, hogy ezzel valóban nagyobb arányú sikeres hajléktalan-rehabilitációt vagyunk képesek elérni, vagy csak egy jobb minőségi hajléktalan létet tudunk biztosítani?

Nem érdemes szem előtt téveszteni az intézményes lét hátrányait. A korábbi kapcsolatok megszűnése, a megszokott környezetből való kényszerű kiszakadás, az idegenekkel való összezártság mind-mind újabb konfliktusokhoz vezet. A legfontosabb hátrány pedig a deklasszáló és hospitalizáló folyamatok beindulása, amelyek miatt az eddigi „életkézségek” elkopnak, elvesznek.

Félreértés ne essék, azért a szállást nyújtó intézményes ellátásnak vannak előnyei is. Vitán fölüli ilyen a primer lakhatás, a lehetőség a mosáshoz, mosdáshoz, ill. táplálkozáshoz, valamint nem elhanyagolható – ha gyakran nem is értékelhető túl - a szállókon biztosított orvosi, ill. szociális segítségnyújtás sem.

Közvetett előnyként lehet megemlíteni az egyfajta védelem és biztonság meglétét, még inkább annak felértékelődött tudatát a máskülönben fokozottan kiszolgáltatott hajléktalan emberekben.

Ilyen fontos pozitívum még az informális, személyközi kapcsolatok gyakorlása a szállón, amelynek hozadéka akár a munka- és lakhatási lehetőségekről szóló információk megszerzése is lehet.

Meglátásom szerint a jelenlegi szállótípusú hajléktalan-ellátórendszerben az ún. fapadon dolgozó szociális munkás legfőbb feladata az lehet, hogy megtalálja azokat, akik készségeiket, erőforrásaikat tekintve (a lelki-mentális dimenziókra is fókuszálva) még kondicionáltak

annyira, hogy megfelelő támogatással kiléphessenek jelenlegi élethelyzetükből. Őket kell előre léptetni az átmeneti szállóra, ahol aztán egyénre szabott gondozási tervvel és saját gondozóval tovább fejleszthetőek a mindennapi élethez – és nem a hajléktalan életmódhoz! - szükséges technikák egészen addig, amíg képes nem lesz, vagy újra képes nem lesz az önálló életre. A szociális munkás feladata itt már a folyamatos, személyes támogatás. A gondozási folyamat során - hiszen anyagi világba kell visszakerülnie - az anyagi kondicionálás is fontos szerepet kap, de ez mit sem ér, ha az egyén lelkiileg nem képes az „följebb lépésre”. Hítem szerint ehhez szükséges az óvatos és fokozatos, a változásokhoz időt hagyó, jól differenciált ellátási forma.

A tartós, sikeres hajléktalan-rehabilitáció - számarányait tekintve – aligha nevezhető sikeresnek ebben az ellátási formában, amely azonban nem gátolja a szállók szakképzett személyzetét abban, hogy a folyamat végcéljának továbbra is – csak azért is – ezt tekintsék.

Tudunk néhány sikeres kiléptetésről, ezek azonban esetiek, a szabályt erősítő kivételek, hiszen az integráció elérésében – láttuk – korántsem ez a legcélravezetőbb, leghatékonyabb módszer. Itt jegyzem meg újra, hogy a fedélnyújtásnak ez a formája elkülönít a társadalomtól, mert ehhez egy olyan életmód párosulhat csak, ami szétszakítja a pár- és családi kapcsolatokat, és a hajléktalanok társadalmán kívül új társas kapcsolatok kialakulását sem segíti elő. (pl. a szállók többsége családokat nem fogad be, sőt még csak nem is koedukáltak) Ezen kívül az intézmények tömegszálló jellege miatt a mentálisan egészséges élethez szükséges személyes élettér sem biztosított.

„Ha korábban is összetartozó emberek: férj és feleség, testvérek vagy barátok együtt válnak hajléktalanná, jóval védettebbek a „kiülleszkedési” folyamatokkal szemben. Két- vagy többszemélyes, zárt közösséget alkotva, sokkal inkább meg tudják őrizni régi énjüket.

A hajléktalanellátó rendszer azonban nincs erre tekintettel, mert magányos emberek ellátására rendezkedett be.”¹⁹

Talán a legfontosabb azt belátni, hogy a szállást biztosító ellátáson kívül ugyanilyen szükséges - ha ugyan nem szükségesebb - a prevenció. Idetartozik a tartós intézeti nevelésben lévők oktatásának színvonal-emelése, szociálisan érzékeny lakáspolitikai vagy az elméletben és a gyakorlatban egyaránt biztosított hathatós védelem a lakásmaffiók ellen.

A szállás típusú hajléktalan-ellátás inkább alap lehetne, amelyre egy olyan, lépcsőzetes fölépítmény kerül, mely reagál arra az elfogadható tényre, hogy a hajléktalanok élete sem csak

¹⁹ Breitner Péter: A hajléktalanná válás lépcsőfokai

a lakhatás hiányáról szól, hanem az ő életük is sokdimenziós szinten zajlik, mint bárki másnak. Akkor majd az utat végigjárva a hajléktalan ember végül fölérik a csúcsra: visszaintegrálódhat a társadalomban.

Felhasznált Irodalom:

- Bényei Zoltán- Gurály Zoltán- Győri Péter-Mezei György: Tíz év után (Esély 2000/1.)
- Breitner Péter: A hajléktalanná válás lépcsőfokai (Esély 1999/1.)
- Castel, Robert: A nélkülözéstől a kivetettségig – a „kiilleszkedés” pokoljárása (Esély, 1993/3.)
- Gurály Zoltán-Győri Péter-Mezei György-Pelle József: A margó szélén (még nem került kiadásra; várható megjelenés: Esély 2002.)
- Gyorsjelentés a fogyatékos emberek helyzetéről (Szociális Szakmai Szövetség, 1997.)
- Gyorsjelentés a szegénységről (Szociális Szakmai Szövetség, 1996.)
- Győri Péter: A Hajléktalanok Menhely Egylet (Esély, 1998/5.)
- Győri Péter: Gyorsjelentés a hajléktalanságról, Magyarországon (TÁRKI., Budapest, 1990.)
- Gyuris Tamás: Gyorsjelentés a hajléktalanok átmeneti elhelyezést nyújtó intézményeinek 2001. évi vizsgálatáról (kézirat)
- Gyurkovics Attila: Aki A-t mond, mondjon B-t is! (kézirat, 2001.)
- Hajléktalanokért Alapítvány Segítőháza '97 és '99 évi beszámolója
- Iványi Gábor: Hajléktalanok (Sík, Budapest, 1997.)
- Krémer Balázs: Van-e ma Magyarországon szegénység? (Magyar Valóság, 1997/4.)
- Mezei György-Sarlós Katalin: Nyomorszintek (Beszélő, 1994. augusztus 18.)
- Oross Jolán: „A szabadság rád fagy” (Esély 1995/5.)
- Pik Katalin: Kik a hajléktalanok, és mit tehetünk értük? (Esély 1995/5.)
- Somodi Ingrid: A hajléktalanok ellátása nagyvárosi probléma (Szociális Menedzser, 1997/3)
- Tóth Zsolt: Hajléktalanok és bűnözés (Belügyi Szemle, 2000/11.)
- Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának jelentése a hajléktalanok egészségügyi ellátásáról Budapesten; Budapest, 2000. December
1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

MELLÉKLET

1. melléklet

A „Jászberényi úti modell” szálló típusai táblázatba rendezve:

A-fapad	B-fapad	Átmeneti szálló
52 férőhely. Egy 25 és egy 15 férőhelyes szobával. A maradék 10-ből 8 a folyosón, a többi a fürdőben.	12 férőhely. Egy 12 ágyas szoba van.	28 férőhely. 4-6 ágyas szobák vannak
Éjszakáról éjszakára van nyitva. Az előző napi névsor, és az érkezési sorrend dönt, hogy ki kerülhet be. Ezért 18 órára, a kapunyitásra, oda kell érni. Csak egy hétnél frissebb bőr-papír kell, és egy évnél frissebb tüdőszűrő. Nincs anyagi vonzata.	Éjszakáról éjszakára lehet bemenni este 10-ig (amennyiben előrejelzi, később is érkezhet). Aki beköltözött, és a reá vonatkozókat betartja, annak 3+1 hónapig van ágy fenntartva. Ahhoz, hogy felvegyék szükséges munkából származó jövedelem, és ebből havonta be kell mutatnia +10000 Ft-ot (tehát második hónapban már 20000-t, stb.)	Non-stop ügyelet van így a lakó bármikor jöhet-mehet. 6+6 hónapra lehet beköltözni. Szükséges munka, munkáltatói igazolással. Van havi előtakarékoság, aminek mértéke személyre szabott. A szálló díj 3000Ft./hó.
Az alkoholos állapot nem probléma.	Harmadik alkalommal, ha részegen jön be, a férőhelye megszűnik.	Az alkohol problémák miatt egyéni szerződések köttetnek.
Van vacsora, reggeli.	Önellátás van.	Önellátás van.
Kapnak tisztálkodó szereket, törölközőt, wc-papírt.	Nem kapnak sem élelmet, sem wc-papírt, sem stb-t.	A helyzet az, ami a B-n.
TV van.	TV van.	TV van.
Biztosítva van wc, zuhanyzó és mosógép, centrifuga.	Itt is biztosítva van az, ami az A-n, ezen kívül van gáztűzhely, és hűtő.	Mindaz biztosított, ami a B-n, csak tágasabban.
Leadhatják estére a cuccaikat.	Mindenkinek van saját zárható szekrénye.	Mindenkinek van saját zárható szekrénye. Aki kívánja, annak fontosabb értéktárgyait külön elzárják.
Ideiglenes- és postacímnek megadható. Telefonon keresztül a szociális munkás vesz fel és ad át üzenetet.	Éppen mint az A-n.	Címnek megadható. Van egy használható nyilvános telefonkészülék. Az előtérben tud fogadni

